

Vilniaus universitetas
TARPTAUTINIŲ SANTYKIŲ IR POLITIKOS MOKSLŲ INSTITUTAS

TARPTAUTINIŲ SANTYKIŲ IR DIPLOMATIJOS MAGISTRO PROGRAMA

INDRĖ STASIŪNAITYTĖ
II kurso studentė

**KARO ATMINTIS KROATIJOJE: JAUNIMO POŽIŪRIS Į TARPTAUTINĮ
BAUDŽIAMĄJĮ TRIBUNOLĄ BUVUSIAI JUGOSLAVIJAI**

MAGISTRO DARBAS

Darbo vadovė: doc. dr. Lina Strupinskienė

Vilnius, 2025

MAGISTRO DARBO PRIEŠLAPIS

Magistro darbo vadovės išvados dėl darbo gynimo:

.....
.....
.....

.....
(data)

.....
(v., pavardė)

.....
(parašas)

Magistro darbas įteiktas gynimo komisijai:

.....
(data)

.....
(Gynimo komisijos sekretoriaus/ės parašas)

Magistro darbo recenzentas/ė:

.....
(v., pavardė)

Magistro darbų gynimo komisijos įvertinimas:

.....

Komisijos pirmininkas/ė:

Komisijos nariai:

BIBLIOGRAFINIO APRAŠO LAPAS

Stasiūnaitytė I. Karo atmintis Kroatijoje: jaunimo požiūris į Tarptautinį baudžiamąjį tribunolą buvusiai Jugoslavijai: Tarptautinių santykių ir diplomatijos magistro darbas / VU Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas; darbo vadovė Lina Strupinskienė. – V., 2025. – 52 p.

Reikšminiai žodžiai: kroatų jaunimas, antrosios kartos atmintis, Kroatija, Tarptautinis baudžiamasis tribunolas buvusiai Jugoslavijai, 90-tųjų Balkanų karai.

Šiame darbe analizuojama, kaip akademinis kroatų jaunimas vertina Tarptautinį baudžiamąjį tribunolą buvusiai Jugoslavijai. Remiantis Aleidos Assmann apibūdintais socialinės ir politinės atminties tipais, išplečiant Marianne Hirsch postatminties sampratą, antrosios kartos atminties, kaip labiau paveikiamos ir pasiduodančios išorės spaudimui, teorinėmis prielaidomis, taip pat papildant Kroatijos visuomenės atmintį tiriančių mokslininkų įžvalgomis apie dominuojančius nacionalistinius naratyvus, tyrimo tikslui pasiekti buvo atlikti penkiolika interviu su kroatų akademiniu jaunu, besimokančiu Zagrebo universitete Politikos mokslų fakultete. Turinio analizės metodu išnagrinėjus surinktus duomenis, nustatytos jaunų individų žinios apie 90-ųjų konfliktus buvusioje Jugoslavijoje, nuostatos dėl kaltės priskyrimo; aptartas domėjimasis Tribunolu, karo nusikaltimais ir baudžiamuoju persekiojimu už juos, jaunimo pasitikėjimo institucijos sprendimais ir susitaikymo skatinimu lygis; išsiaiškinti gaunamos informacijos šaltiniai, požiūris į viešojoje erdvėje formuojamus karo ir Tribunolo įvaizdžius. Tokiu būdu parodoma, jog kroatų akademinio jaunimo atmintis demonstruoja tam tikrą atsilaikymą prieš nacionalistinę retoriką, nes atmintis apie karą ir Tribunolą nėra vieninga ar homogeniška. Jaunimo atmintis labiausiai atitinka socialinės, o ne politinės atminties tipą, nes yra labiau veikiama šeimos bei artimųjų pasakojimų, o ne politikų bei žiniasklaidos formuojamų naratyvų.

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

Patvirtinu, kad įteikiamas darbas *Karo atmintis Kroatijoje: jaunimo požiūris į Tarptautinį baudžiamąjį tribunolą buvusiai Jugoslavijai* yra:

1. Atliktas mano pačios ir nėra pateiktas kitam kursui šiame ar ankstesniuose semestruose;
2. Nebuvo naudotas kitame Institute/Universitete Lietuvoje ir užsienyje;
3. Nenaudoja šaltinių, kurie nėra nurodyti darbe, ir pateikia visą panaudotos literatūros sąrašą.
4. Susipažinau su rašto darbų metodiniais nurodymais ir žinau, jog už rašto darbo plagijavimą baudžiama šalinimu iš universiteto.

Indrė Stasiūnaitė

Turinys

Įvadas.....	5
1. Teorinis pagrindas.....	12
2. Metodologija	20
3. Empirinių duomenų analizė.....	23
3.1. Kroatų akademinio jaunimo požiūris į 90-tųjų karus.....	23
3.2. Žinios ir nuostatos Tarptautinio baudžiamojo tribunolo buvusiai Jugoslavijai atžvilgiu.....	27
3.3. Informacijos šaltiniai ir konfliktų bei Tribunolo vaizdavimas viešojoje erdvėje.....	34
Išvados.....	41
Šaltinių ir literatūros sąrašas.....	44
Priedas Nr. 1.....	48
DI naudojimo deklaracija.....	49
Summary.....	51

Ivadas

Dešimtojo dešimtmečio Balkanų karai stipriai palietė buvusios Jugoslavijos gyventojus. Jungtinių Tautų ekspertų grupė konstatavo, jog dalyvavusios pusės šiurkščiai pažeidė Ženevos konvencijas ir tarptautinės humanitarinės teisės principus, įskaitant civilių gyventojų žudymą, prievartavimus, kankinimus, tyčinį civilių turto naikinimą ir kt. Nustatytas didelis koncentracijos stovyklų, kitaip tariant, sulaikymo vietų skaičius. Pastarosioms buvo būdingos nežmoniškos ir gyvybei pavojingos sąlygos, žiaurus elgesys su kaliniais, o tam tikrais atvejais stovyklų prižiūrėtojų vaizduotei palikta visiška veiksmų laisvė.¹ Už karų metu padarytus tarptautinius nusikaltimus – genocidą, nusikaltimus žmogiškumui, karo nusikaltimus – atsakingus asmenis nuteisti įkurtas Tarptautinis baudžiamasis tribunolas buvusiai Jugoslavijai (TBTBJ), siekęs pažaboti tolesnius nusikaltimus, atlyginti skriaudas nukentėjusiesiems ir jų šeimoms, atskleisti tiesą, prisidėti prie taikos ir susitaikymo procesų regione.² Hagoje, Nyderlanduose įsikūręs Tribunolas kaltinimus pateikė daugiau nei 160 asmenų, tarp jų ir Jugoslavijos konfliktuose dalyvavusių valstybių vadovams, ministrams pirmininkams, kariuomenių vadams, vidaus reikalų ministrams bei kitiems aukšto ir vidutinio lygmens politiniams, kariniams ir policijos veikėjams. Pateikti kaltinimai susiję su nusikaltimais, įvykdytais 1991-2001 m., prieš įvairių etninių grupių Kroatijoje, Bosnijoje ir Hercegovinoje, Serbijoje, Kosove ir Buvusiojoje Jugoslavijos Respublikoje Makedonijoje gyventojus.³

Tarptautinis baudžiamasis tribunolas buvusiai Jugoslavijai yra viena pagrindinių pereinamojo laikotarpio teisingumo priemonių, taikytų Vakarų Balkanuose.⁴ Pats pereinamojo laikotarpio teisingumas, kaip sąvoka pirmą kartą paminėtas 1991-aisiais. Jis susijęs su priemonėmis, kurias skirtingos visuomenės taiko tam, kad tvarkytųsi su praeityje įvykdytais masiniais žmonių teisių pažeidimais.⁵ Mokslinėje literatūroje tarptautiniai baudžiamieji tribunolai vertinami kaip svarbiausia priemonė, skirta užtikrinti tvariai taikai ir teisingumui.⁶ Pavyzdžiui, Mark Osiel teigia, kad baudžiamieji procesai leidžia atskleisti tiek valdžios, tiek pavienių gyventojų padarytus nusikaltimus ir taip „priverčia“ žmones persvarstyti savo vaidmenį bei atsakomybę konflikto metu. Aktualu ir tai,

¹ Borislav Radovic, „Yugoslav wars 1991-1999 and some of their social consequences,” kn. *Torture in war: Consequences and rehabilitation of victims: Yugoslav experience*, sud., Željko Špiric, Goran Knežević, Vladimir Jovic ir Goran Opacic (IAN - International Aid Network, 2004): 39-45.

² Lina Strupinskienė ir Indrė Jankauskaitė-Činčė, „Nuteistųjų už tarptautinius nusikaltimus reabilitacija – mitas ar tikrovė? Tarptautinio baudžiamojo tribunolo buvusiai Jugoslavijai atvejo studija” *Politologija* 108.4 (2022): 9.

³ United Nations International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, „About the ICTY“, United Nations International Residual Mechanism for Criminal Tribunals, žiūrėta 2025 m. sausio 11 d. <https://www.icty.org/en/about>.

⁴ Katarina Ristić, Vladimir Petrović ir Anna Geis, „Caught between The Hague and Brussels: Millennials in Serbia on ICTY War Crime Trials” *zeitgeschichte* 1.44 (2017): 50.

⁵ Lina Strupinskienė, „Pereinamojo laikotarpio teisingumo studijos: ištakos ir raida“ *Politologija* 4 (68) (2012): 39-40.

⁶ Ristić, Petrović and Geis, „Caught between The Hague“, 50.

jog teismai gali reikšmingai prisidėti prie socialinio solidarumo, kuris atsiranda, kai imama remtis procedūromis, įrodymais, profesine atsakomybe, užtikrinančia, kad priešiškos pusės išliktų pagarbios teismo salėje ir už jos ribų.⁷ Nutraukdamas nebaudžiamumą ir nustatydamas svarbiausius faktus, Tarptautinis baudžiamasis tribunolas buvusiai Jugoslavijai padeda pasipriešinti tylai ir prisideda prie nusikaltimų neigimo erdvės susiaurinimo.⁸

Vis dėl to, akademinėje literatūroje pateikiama ir kritika tribunolo atžvilgiu. Mokslininkai pabrėžia santykinai nedidelį nuteistųjų skaičių, ilgas bei komplikuotas procedūras, tribunolo veiklos viešinimo klaidas bei paplitusį neteisybės jausmą ir vietos bendruomenių nusivylimą. Tribunolo inicijuojami procesai, be kita ko, vertinami kaip pernelyg sudėtingi ir reikalaujantys didžiulių išteklių⁹, akcentuojamos itin lėtos procedūros ir efektyvumo stoka¹⁰. Diskutuojama ir apie nepateisintus aukų lūkesčius. Pereinamojo laikotarpio teisingumui adresuojama kritika už pernelyg siaurą teisinį požiūrį, kuris lemia institucionalizuotą ir teisinėmis normomis grindžiamą teisingumo supratimą. Manoma, kad taip PLT praktika tolsta nuo esminių visuomenių ir aukų poreikių.¹¹ Martinos Fischer ir Ljubinkos Petrović-Ziemer analizėje pateikiami lauko tyrimų rezultatai iš 28 Bosnijos ir Hercegovinos (BiH), Kroatijos ir Serbijos miestų.¹² Itin kritiškai vertinama Tribunolo praktika derėtis su kaltinamaisiais dėl jų kaltės pripažinimo, mainais siūlant lengvesnes bausmes. Pastaroji buvo taikoma siekiant pagreitinti teisminį procesą ir atsisakyti sudėtingų bei brangių tyrimų. Anot autorių, ši praktika ypač kritikuojama Bosnijos teisinių institucijų atstovų. Jų teigimu, tai kėlė nepasitikėjimą ir pavojų bendruomenės ryšių atkūrimui, kai aukos, grįžus buvusiems kaliniams, turi gyventi šalia savo skriaudėjų. Tribunolo darbo trūkumai prisidėjo prie neigiamo institucijos įvaizdžio Vakarų Balkanuose. Nepasitikėjimas ypač pastebimas Bosnijos serbų bendruomenėje ir Serbijoje, kur žiniasklaidoje dominuoja naratyvas apie prieš serbus nusiteikusį ir šališką Tribunolą.¹³ Be to, visų trijų kariavusių pusių atstovai kritikuoja ir bendradarbiavimo su Tribunolu pavertimą narystės

⁷ Mark Osiel, *Mass Atrocity, Collective Memory, and the Law* (Routledge, 2017), 2-3.

⁸ Martina Fischer, „Political Context and Relevant Actors,” kn. *Dealing with the Past in the Western Balkans: Initiatives for Peace-building and Transitional Justice in Bosnia-Herzegovina, Serbia and Croatia*, sud., Martina Fischer ir Ljubinka Petrović-Ziemer, ((Berlin: Berghof Foundation, 2013), 12.

⁹ Stuart Ford, „Complexity and Efficiency at International Criminal Courts“ *Emory International Law Review* 29 (2014): 36.

¹⁰ *Ibid*, 3.

¹¹ Simon Robins, „Failing Victims? The Limits of Transitional Justice in Addressing the Needs of Victims of Violations“ *Human Rights and International Legal Discourse* 11 (2017): 50-51.

¹² Martina Fischer, „Political Context and Relevant Actors,” kn. *Dealing with the Past in the Western Balkans: Initiatives for Peace-building and Transitional Justice in Bosnia-Herzegovina, Serbia and Croatia*, sud., Martina Fischer ir Ljubinka Petrović-Ziemer, ((Berlin: Berghof Foundation, 2013), 7.

¹³ Ljubinka Petrović-Ziemer, „Analysis of Interviews with TJ Institutions: ICTY, Domestic Judiciary and Commissions for Missing Persons,” kn. *Dealing with the Past in the Western Balkans: Initiatives for Peace-building and Transitional Justice in Bosnia-Herzegovina, Serbia and Croatia*, sud., Martina Fischer ir Ljubinka Petrović-Ziemer, ((Berlin: Berghof Foundation, 2013), 32-33.

Europos Sąjungoje sąlyga. Šiuo požiūriu, Tribunolo priimtas politinis vaidmuo dar labiau sujaukė ir taip nestabilią padėtį regione.¹⁴

Nesėkmingas Tribunolo pastangas daryti teigiamą poveikį aptaria ir Katarina Ristić. Pasak autorės, kadangi TBTHJ ilgokai nevykdė visuomenės informavimo kampanijų, žiniasklaida ir politinis elitas tapo pagrindiniais informacijos apie teismus tarpininkais. Būtent jie formavo neigiamą visuomenės požiūrį į Tarptautinį baudžiamąjį tribunolą buvusiai Jugoslavijai. Buvusiose Jugoslavijos valstybėse bendradarbiavimas su Tribunolu tapo vienu iš jautriausių politinių klausimų. Savo ruožtu Europos Sąjungos politika šią temą iškėlė į politinės darbotvarkės priekį, nepaisant to, kad visuomenėje Tribunolas buvo vertinamas prieštarai. Anot autorės, pats bendradarbiavimas su Tribunolu negali būti suvokiamas kaip itin paprastas kaltinamųjų suėmimo ir perdavimo procesas, nes kartu jis apėmė ir dokumentų perdavimą bei tarptautinio tribunolo viršenybės prieš vietos teismus pripažinimą. Tarptautinio baudžiamojo tribunolo buvusiai Jugoslavijai priklausymas nuo nacionalinių vyriausybių ir policijos lėmė tam tikrą sistemą, kurią sudarė Tribunolo ir atitinkamų valstybių derybos, spaudimas, nuolaidos ir atlygis.¹⁵ Kroatija, Bosnija ir Hercegovina, Serbija nuo kaltinimų pradžios iki proceso pabaigos taikė skirtingas strategijas, kuriomis bandė pateisinti, paskatinti, paaiškinti, sutrukdyti arba atmesti tokį bendradarbiavimą. Kadangi pačiose bendruomenėse poreikis pereinamojo laikotarpio teisingumo priemonėms buvo sąlyginai nedidelis, bendradarbiauti vertė tik didelis tarptautinis spaudimas ir žadamas „atlygis“ (pvz., priėmimas į Europos Sąjungą).¹⁶ Būtent dėl to, spaudimui dingus, bendradarbiavimas imdavo strigtį. Tokiu pavyzdžiu galėtų būti Kroatija, kur po įstojimo į Europos Sąjungą pereinamojo laikotarpio teisingumo procesai ir žmogaus teisių padėtis pradėjo blogėti, sulėtėjo vidaus baudžiamojo persekiojimo procesai, politikai atviriau reiškė kritiką, ėmė šlovinti karo nusikaltėlius kaip nacionalinius didvyrius, kas pakenkė Tribunolo legitimumui visuomenės akyse.¹⁷

Žiaurumus išgyvenę asmenys tikėjosi, kad tam tikra prasme Tribunolo teisingumas taps istoriniu teisingumu, tai yra autoritetingai paneigs melagingus teiginius, kuriais kaltieji siekė pateisinti savo veiksmus. Buvo tikimasi, jog tai padės sukurti vieną tikslą ir teisingą kolektyvinę atmintį apie 90-ųjų konfliktus. Gyventojai, priklausantys toms šalims ar etninėms grupėms, kurios organizavo, vykdė ar tyliai palaikė nusikaltimus, pritarė Tribunolo veiklai su viltimi, jog sunkių

¹⁴ Ljubinka Petrović-Ziemer, „Analysis of Interviews with CSOs: Peace and Human Rights Activists, Journalists, War Veterans’ Unions, and Victims’ Organisations,” kn. *Dealing with the Past in the Western Balkans: Initiatives for Peace-building and Transitional Justice in Bosnia-Herzegovina, Serbia and Croatia*, sud., Martina Fischer ir Ljubinka Petrović-Ziemer, (Berlin: Berghof Foundation, 2013), 51.

¹⁵ Katarina Ristić, *Imaginary Trials, War Crime Trials and Memory in former Yugoslavia* (Leipzig: Leipziger Universitätsverlag, 2014), 15-16.

¹⁶ *Ibid*, 16.

¹⁷ Lina Strupinskienė ir Simona Vaškevičiūtė, „What Happened to Transitional Justice in Croatia after the EU Accession?“ *Politologija* 101.1 (2021): 26.

skriaudų pripažinimas yra svarbus žingsnis link atgailos ir susitaikymo.¹⁸ Taigi, Tarptautinis baudžiamasis tribunolas buvusiai Jugoslavijai turėjo tapti svarbiu atminties veikėju, galinčiu priimti teisingus sprendimus dėl istorinio konflikto naratyvo. Vis dėl to, nors mokslinėje literatūroje tokio pobūdžio baudžiamieji tribunolai laikomi svarbiais atminties politikos bei teisingumo įtvirtinimo veikėjais, pripažįstama, jog jų efektyvumas smarkiai priklauso nuo jų legitimumo visuomenės akyse.¹⁹ Viena svarbiausių pereinamojo laikotarpio teisingumo Vakarų Balkanuose tyrėjų Janine Natalya Clark pabrėžia, kad „tiesos“ sąvoka pokonfliktinėse visuomenėse yra labai problemiška ir dviprasmiška, priešingai nei kartais mano baudžiamieji teismai ir tiesos bei susitaikymo komisijų šalininkai. Diskusijose linkstama gerokai sumenkinti arba visai nepastebėti to, kad egzistuoja ginčijamų ir nepripažintų tiesų problema, pasireiškianti įvairiomis neigimo formomis. Pasak Clark, realybėje, pavyzdžiui, Bosnijos ir Hercegovinos atveju, susiduria kelios skirtingos „tiesos“ versijos, tai yra Bosnijos serbų, Bosnijos musulmonų (bošniakų) ir Bosnijos kroatų, kurios iš principo viena kitai prieštarauja. Skirtingos bendruomenės nesutaria dėl to, kas vyko per trejus metus trukusį karą, kas užėmė agresoriaus rolę, o kas buvo pagrindinės aukos. Tribunolas gali padėti nustatyti faktus, tačiau itin svarbu kaip skirtingos visuomenės grupės pasirenka interpretuoti tuos faktus ir su jais elgtis.²⁰ Clark pabrėžia, jog teismams ir tiesos bei susitaikymo komisijoms nepakanka vien tik nustatyti, kas yra „tiesa“. Vietos bendruomenės turi ją pripažinti, priimti, įsisavinti, tačiau jei to nepadaro ir toliau neigia nustatytus faktus, sudėtinga įsivaizduoti, kaip ta „tiesa“ galėtų atlikti jai priskiriamą gydomąjį vaidmenį.²¹ Svarbu ir tai, jog galima identifikuoti keturių rūšių tiesos sąvokas: faktinę arba teisminę, asmeninę arba pasakojamąją, socialinę, atkuriamąją. Siekiant susitaikymo reikalinga apjungti visus tiesos tipus. Visgi karo nusikaltimų tribunolai orientuojasi tik į faktinę arba teisminę tiesą, todėl labai tikėtina, kad jų pateikta versija bus nuolatos ginčijama.²² Iš esmės tai reiškia, jog Tribunolui nepavyksta sukurti tvaraus ir ilgalaikio poveikio karus išgyvenusiose buvusios Jugoslavijos visuomenėse ir įtvirtinti vienalytės atminties, grindžiamos viena tiesos versija. Pavyzdžiui, Kroatijoje Tribunolo palikimas įsiliejo į visuomenės atmintį tokiu būdu, jog Tėvynės karo naratyvas dominuoja viešai pristatant teismo procesus dėl karo nusikaltimų. „Nugalėtojų“ atmintis kuriama pasitelkiant pozityvų Kroatijos lyderių vaizdavimą, nusikaltėlių perspektyvą, dėmesį karo veteranams ignoruojant jų vaidmenį pateiktuose kaltinimuose. Atsakomybė, susijusi su kroatų pajėgų vykdytais žiaurumais, atmetama dviem būdais – pateisinant nusikaltimus būtinąja gynyba arba perkeliat atsakomybę pačioms aukoms. Kaltinamieji teisiniai naratyvai,

¹⁸ Diane Orentlicher, „Memories of Judgment: Constructing the ICTY's Legacies” *Washington University Global Studies Law Review*, vol. 19, no. 3 (2020): 318.

¹⁹ Ristić, Petrović and Geis, „Caught between The Hague“, 50.

²⁰ Janine Natalya Clark, „Transitional justice, truth and reconciliation: An under-explored relationship” *International Criminal Law Review* 11.2 (2011): 242-248.

²¹ *Ibid.*, 250.

²² Janine Natalya Clark, „The three Rs: retributive justice, restorative justice, and reconciliation” *Contemporary Justice Review* 11.4 (2008): 335-336.

prieštaraujantys Tėvynės karo kaip gynybinės operacijos įvaizdžiui, griežtai atmetami. Tokių asmenų kaip generolo Ante Gotovina heroizavimas virsta kankintojų šlovinimu – išteisinamieji procesai tik patvirtina suvokimą, jog kroatų nacionaliniai didvyriai negali būti karo nusikaltėliai. Nors nuosprendžių autoritetas ir yra pripažintas, tačiau jie nepakankami užtikrinti teisingumui.²³

Panašios tendencijos stebimos visame regione. Įdomu, kad kuomet atliekami tyrimai su jaunimu (nors tokių yra ypač mažai), stebima, jog jų atmintis smarkiai nesiskiria nuo vyresniosios kartos, o neretai yra dar radikalesnė ir politizuota. Pavyzdžiui, Katarina Ristić, Vladimir Petrović ir Anna Geis apklausė serbų akademinio jaunimo (*millennials*), gimusio prieš pat Jugoslavijos karus arba jų metu, tikslinę grupę ir aiškinosi jų mąstymo modelius bei nuostatas karų ir Tarptautinio baudžiamojo tribunolo buvusiai Jugoslavijai atžvilgiu. Autoriai taip pat siekė nustatyti, koku mastu jaunimas išreiškia pritarimą Serbijoje ir Serbų Respublikoje paplitusiam požiūriui, jog Tribunolas susijęs su daug neteisybės, akivaizdžiai šališkas, todėl institucijos teisėtumo lygis vertinamas labai žemai. Straipsnyje pristatomi šešių diskusijų grupių, kurias iš viso sudarė 2015 m. Belgrade studijavęs keturiasdešimt vienas įvairių disciplinų studentas, atsakymai. Rezultatai rodo neigiamą požiūrį į Tribunolą kaip platesnės serbų jaunimo dezorientacijos simptomą ir patvirtina pradinį autorių susirūpinimą dėl nusikaltimų neigimo masto.²⁴

Aukščiau aptartas tyrimas yra šio magistrinio darbo atspirties taškas, padedantis formuluoti ir jo **problemą**. Skirtingai nei karta, turėjusi tiesioginį kontaktą ir bendro gyvenimo patirties, Kroatijos jaunimas, kuris dabar jau nebėra vaikai, paties karo neprisimena. Mokant istorijos dauguma kroatų vadovėlių laikosi etniškai šališko, uždaro pasakojimo, orientuoto į karinio pobūdžio naratyvą, šaltiniai juose naudojami papildyti nustatytą interpretaciją, švietimo institucijos stengiasi uždrausti kitas istorijos vizijas.²⁵ Tinkamo švietimo stygius lemia, jog žinoma tik tiek, kiek jiems pasakojo tėvai, perteikė žiniasklaida ar politikų diskursas. Mokslinėje literatūroje neretai teigiama, jog būtent antrosios kartos atmintis yra lengviau paveikiama, keičiama, homogenizuojama, pasiduodanti socialinei ir politinei įtakai, priešingai nei asmeniniai individų prisiminimai.²⁶ Atsižvelgiant į tai galima teigti, kad jaunų žmonių atmintis imli aplinkos poveikiui ir paprastai nėra linkusi atsilaikyti prieš išorės spaudimą, kurį sukuria labai kritiškas Kroatijos politinis laukas. Susidaro įspūdis, jog Tribunolo tiesos naratyvui turėtų būti sudėtinga pasiekti ilgalaikį efektą ir šios visuomenės grupės atžvilgiu. Tačiau tyrimų apie kroatų jaunimo atmintį vykdoma labai mažai, todėl lieka neaišku, ką kroatų jaunimas iš tiesų galvoja šiais klausimais. Savo ruožtu akademinis jaunimas yra labiau išsilavinusi grupė, teoriškai turinti daugiau žinių, poreikį domėtis, todėl potencialiai ir atitinkamai

²³ Ristić, *Imaginary Trials, War Crime*, 225-226.

²⁴ Ristić, Petrović and Geis, „Caught between The Hague“, 49-65.

²⁵ Dea Marić, „The homeland war in Croatian history education: Between „real truth” and innovative history teaching,” kn. *History can bite: History education in divided and postwar societies*, ed. Denise Bentrovato, Karina V. Korostelina ir Martina Schulze (Göttingen: V&R unipress GmbH, 2016): 106.

²⁶ Ristić, Petrović and Geis, „Caught between The Hague“, 52.

reaguojanti į karo nusikaltimus, Tarptautinį baudžiamąjį tribunolą buvusiai Jugoslavijai, baudžiamąjį nusikaltėlių persekiojimą ir vykstančius procesus, karo nusikaltėlių veikimą viešojoje erdvėje, atviriau priimanti šios institucijos kuriamą „tiesą“ ir istorinį naratyvą. Šiame magistriniame darbe tokia grupe laikomi Zagrebo universiteto politikos mokslų fakulteto studentai. Taigi, kyla **klausimas**: kaip kroatų akademinis jaunimas vertina Tarptautinį baudžiamąjį tribunolą buvusiai Jugoslavijai? Atsakymas padėtų suprasti, kaip elgiasi jaunų individų atmintis, kai yra nuolatos veikama nacionalistinių retorikų – atsilaiko ar pasiduoda. Siekiant atsakyti į tyrimo klausimą, bus nagrinėjama, kaip jaunimas suvokia su konfliktais susijusią praeitį, kiek žino ir domisi apie karo nusikaltimus ir Tribunolo bylas, koks yra jų požiūris į instituciją, iš kokių šaltinių gauna informaciją ir kt. Vedamas minties palyginti rezultatus šis darbas taiko labai panašią į Serbijos atvejo analizę metodologiją ir klausimus. Gavus duomenis bus galima pareflekтуoti, ar, kaip ir kodėl skiriasi Serbijos ir Kroatijos jaunimas – tik kitaip užpildomas „turinys“ ir kontekstinės detalės ar visgi išryškėja nesutapimai, turint omenyje, kad Kroatija yra labiau provakarietiška, pažengusi, turtingesnė Europos Sąjungos narė, aukštesnių demokratijos ir žodžio laisvės rodiklių lygio. Vertinant iš platesnės perspektyvos ir atsižvelgus į konflikto mastą, tyrimas leistų suvokti, kaip valstybės susitaiko ir tvarkosi su praeitimi, formuluoja tam tikras užsienio politikos kryptis, nacionalinį identitetą ir pan. Taigi šis darbas, orientuotas į Kroatijos akademinio jaunimo žinias ir požiūrį į Tarptautinį baudžiamąjį tribunolą buvusiai Jugoslavijai, sieks prisidėti prie pereinamojo laikotarpio teisingumo ir atminties studijų lauko nagrinėdamas situaciją Kroatijoje ir antrosios kartos atminties (ne)atsparumą, taip užpildant praktiškai ir akademiškai aktualią nišą.

Magistrinio darbo **tikslas** – nustatyti, kaip kroatų akademinis jaunimas vertina Tarptautinį baudžiamąjį tribunolą buvusiai Jugoslavijai. Įvardintam tikslui pasiekti išskiriami šie **uždaviniai**:

- 1) apsibrėžti reikšmingas tyrimui kolektyvinės atminties bei antrosios kartos atminties sampratas ir įvardinti, kaip yra formuojama postatmintis;
- 2) remiantis Katarina Ristić et al. straipsniu „Caught between The Hague and Brussels: Millennials in Serbia on ICTY War Crime Trials“, socialinės ir politinės atminčių bei postatminties teorinėmis prielaidomis suformuluoti klausimyną;
- 3) atlikti interviu su Zagrebo universiteto Politikos mokslų fakulteto studentais ir išanalizuoti interviu medžiagą;
- 4) išsiaiškinti akademinio jaunimo supratimą apie Tarptautinį baudžiamąjį tribunolą buvusiai Jugoslavijai.

Metodologija. Magistriniame darbe atliekama kokybinė atvejo studija. Tyrime nagrinėjami pirminiai šaltiniai yra 15 kokybinių pusiau struktūruotų giluminių interviu su kroatų akademinio jaunimu, studijuojančiu Zagrebo universitete, Politikos mokslų fakultete; papildomai naudojami antriniai šaltiniai – akademinė literatūra apie kroatų visuomenės karo atmintį ir požiūrį į Tėvynės karą

(angl. *Homeland War*) bei Tarptautinį baudžiamąjį tribunolą buvusiai Jugoslavijai. Tyrimo duomenys analizuojami pasitelkiant turinio analizę. Plačiau metodologiniai aspektai pristatomi metodologijos dalyje.

Struktūra. Darbo pirmoje dalyje pristatomas teorinis pagrindas ir svarbiausios šiam tyrimui kolektyvinės atminties, politinės atminties, socialinės atminties ir postatminties koncepcijos, taip pat aptariamoms akademinėje literatūroje atsispindinčios skirtingų autorių išvados Kroatijos visuomenės atminties, susijusios su karais ir tribunolo veikla, klausimu. Antroje dalyje pateikiama darbo metodologija: pristatomas respondentų atrankos procesas, „vartų sargų“ (angl. gatekeepers) vaidmuo, informantų ypatybės, tematinės klausimų grupės, analizės atlikimo principai ir nacionalistiniai naratyvai. Trečioji dalis orientuota į interviu su kroatų akademiniu jaunimu analizę ir pristatomas pastarojo supratimas Tarptautinio baudžiamojo tribunolo buvusiai Jugoslavijai atžvilgiu. Galiausiai darbo pabaigoje pateikiamos tyrimo išvados.

1. Teorinis pagrindas

Susidomėjimas kolektyvine atmintimi itin išaugo XX amžiaus septintojo dešimtmečio pabaigoje, kai nesutarimai dėl istorinių naratyvų praeitį padarė aktualią mokslininkams ne tik kaip susirūpinusiems piliečiams, bet ir kaip tyrėjams. Tam tikro „atminties bumo“ atsiradimas labiausiai siejamas su trimis socialiniais judėjimais: septintojo dešimtmečio studentų sukilimais, jaunimui ėmus domėtis protėvių karo veiksmais; antikolonijinės kovos iškilimu, metusiu iššūkį esamiems naratyvams; ir po 1989 m. vėl iškilusiu nacionaliniu susirūpinimu tarp pavergtų Europos tautų abiejose Geležinės uždangos pusėse.²⁷ Kolektyvinės atminties (*mémoire collective*) paradigma remiasi tarpukario prancūzų sociologu Maurice Halbwachs, atskyrusiu kolektyvinę atmintį nuo individualiosios (1925). Pastarasis teigė, jog kolektyvinė atmintis yra socialiai konstruojama, taigi tarpininkaujama mechanizmais, susijusiais su elito sąmoningu manipuliavimu ir visuomenės nesąmoningu įsisavinimu.²⁸ Išplėsdama sąvokos apibrėžimą Barbie Zelizer teigia, jog kolektyvinė atmintis referuoja į atsiminimus, esančius už individo ribų, įkūnijamus kolektyvo ir skiriamus jam. Priešingai nei individuali atmintis – individo gebėjimas išsaugoti informaciją, kolektyvinė atmintis apima grupės formuojamus praeities vaizdinius. Ši atminties forma numato diskusijų, derybų, ginčų ir dalijimosi veiklą. Prisiminimas tampa veiksmų, susijusių su tapatybės konstravimu, kultūrinėmis normomis, socialine sąveika, dalimi. Zelizer tiksliai nenurodo atminties kūrėjų, tačiau kalba apie

²⁷ Peter J. Verovšek, „Collective memory, politics, and the influence of the past: the politics of memory as a research paradigm“ *Politics, Groups, and Identities* 4.3 (2016): 529-530.

²⁸ *Ibid*, 531.

autoriteto ir galios sąvokas.²⁹ Kolektyvinė atmintis pateikiama, įkūnijama, reprodukuojama muziejuose, ant paminklų, valstybinių švenčių ir minėjimų metu, per žiniasklaidą, kultūrinę produkciją, svarbūs ir vadovėliai bei švietimo praktika.³⁰

Gilindama kolektyvinės atminties supratimą viena žymiausių jos tyrinėtojų Aleida Assmann įveda keturis atminties tipus: individualią, socialinę, politinę ir kultūrinę atmintį³¹. Apibūdindama socialinę atmintį Assmann atsiremia į Halbwachs idėją, jog individas, kuris yra visiškai izoliuotas, negali suformuoti jokios atminties. Atmintis kuriama, plėtojama, palaikoma sąveikoje su kitais. Asmeniniai žmonių prisiminimai formuojami bendros patirties, sugyvenimo, socialinio artumo ir nuolatinių mainų aplinkoje. Prisiminimais dalijamasi su šeimos nariais, draugais, kaimynais ir su niekada nematytais individais, pavyzdžiui, atitinkama amžiaus grupe, kuriai atsitiktinai priklausoma. Taip išskiriama viena iš socialinės atminties formų – kartų atmintis.³² Karta gali būti apibrėžiama kaip grupė, iš savo jaunystės socialinių ir politinių įvykių gaunanti savitą įspaudą.³³ A. Assmann kartų atmintį aiškina tuo, jog panašaus amžiaus asmenų grupė yra mačiusi vienodus lemtingus istorinius įvykius, turi bendrų įsitikinimų, požiūrių, įpročių, vertybių. Kartos nariai linkę save atskirti nuo ankstesnės ir vėlesnės kartos. Kartos „viduje“ disponuojama žiniomis, kurios niekada iki galo nėra prieinamos kitai kartai. Socialinė atmintis yra įkūnyta, pagrįsta gyvenimiška patirtimi, autobiografinė atmintimi, kiekvienas individas dėl savo perspektyvos ir padėties išsaugo kiek skirtingus prisiminimus. Autorė pasitelkia Holokausto atvejį ir pabrėžia išgyvenusiųjų atminties nevienodumą priklausomai nuo to, ar buvo patirtos koncentracijos stovyklos kančios, slėptasi, sugebėta pabėgti nuo nusikaltėlių.³⁴ Assmann schemoje socialinė atmintis remiasi šeimyniniu įkūnytos patirties perdavimu vėlesnei kartai.³⁵ Antrosios kartos, šiuo atveju, kroatų jaunimo, atminties pagrindas susijęs su pirmosios kartos (tėvų, šeimos) istorijomis ir prisiminimais, kurie tarsi paveldėti.

Savo ruožtu politinė atmintis, anot Assmann, yra medijuojama, grindžiama patvaresniais išoriniais simboliais ir materialiomis reprezentacijomis, remiasi bibliotekomis, muziejais, paminklais, švietimu ir nuolatiniu kolektyviniu dalyvavimu. Ši prisiminimų forma konstruojama taip, kad peržengtų kartų ribas: pereinama nuo įkūnytos, numanomos, nevienalytės, „iš apačios į viršų“ atminties į aiškiai išreikštą, vienalytę ir institucionalizuotą „iš viršaus į apačią“ atmintį. Didesnės

²⁹ Barbie Zelizer, „Reading the past against the grain: The shape of memory studies” *Critical studies in mass communication* 12 (1995): 214.

³⁰ Nebojša Blanuša ir Ana Ljubojević, „History and memory beyond classroom in Croatia” *Citizenship, Social and Economics Education* (2024): 101.

³¹ Aleida Assmann, *Memory, Individual and Collective* (The Oxford Handbook of Contextual Political Analysis, Oxford: Oxford University Press, 2006), 211.

³² *Ibid.*, 213-214.

³³ Howard Schuman and Jacqueline Scott, „Generations and Collective Memories” *American Sociological Review* 54 (3/1989): 359.

³⁴ Assmann, *Memory, Individual and Collective*, 214-216.

³⁵ Marianne Hirsch, *The Generation of Postmemory: Writing and Visual Culture After the Holocaust* (Columbia University Press, 2012), p. 32.

apimties socialinės grupės – tautos, valstybės, bažnyčios ir kt. – neturi atminties kaip tokios, ją reikia susikurti, pasitelkiant atminties ženklus, pavyzdžiui, simbolius, tekstus, vaizdus, apeigas, ceremonijas, vietas ir paminklus. Šiame procese grupės konstruoja ir savo identitetą. Tokia atmintis pasižymi atranka ir išskyrimu, kai atidžiai išgryninami naudingi ir svarbūs prisiminimai, atmetant nenaudingus ir nesvarbius. Dėl šios priežasties neįmanoma išvengti medijavimo, nes atmintį, glūdinčią materialiose laikmenose, simboliuose ir praktikoje, reikia įskiepyti individams. Įsitvirtinimą lemia, viena vertus, politinio ugdymo veiksmingumas, o kita vertus, patriotinis ar etninis užsidegimas.³⁶ Vienu akivaizdžiausių politinės atminties pavyzdžių galima laikyti nacionalinę atmintį. Formuojant nacionalinę atmintį, atrenkami tie istoriniai referentai, kurie stiprina pozityvų „savęs“ įvaizdį ir palaiko atitinkamus ateities planus. Savo ruožtu tai, kas neatitinka modelio, praleidžiama ir pamirštama. Kolektyvinė nacionalinė atmintis yra imli tiek triumfo, tiek ir pralaimėjimo istoriniams momentams, tačiau jie turi būti integruoti į herojinį arba kančios pasakojimą. Gėdos ir kaltės aspektai, keliantys grėsmę teigiamam „savęs“ konstravimui, į naratyvą neįtraukiami.³⁷ Referuodama į Holokausto pavyzdį, Assmann pažymi, jog priešingai nei pirmosios kartos (nebūtinai visiškai vienoda atmintis), antrosios ir trečiosios kartos, kaip ir kitų tautų dalyvių, prisiminimai daug vieningesni, nes jų konstravimu užsiima istorikai, o perteikia vaizdai, filmai, vieši pasakojimai.³⁸ Howard Schuman ir Jacqueline Scott, analizuodami JAV situaciją, antrina, jog Antrąjį Pasaulinį karą išgyvenusios kartos prisiminimai yra asmeniški, konkretūs, autobiografiniai ir ryškūs, tuo tarpu antrosios kartos atsakymų tipai, orientuoti į kategorijas „sukurta pasaulio struktūra“ ir „didelė įtaka“, rodo, jog karo svarba vertinama iš platesnės perspektyvos, o žinios gali būti paremtos Amerikos istorijos kursais arba televizija.³⁹ Grįžtant prie kroatų jaunimo atminties, homogenizacija (tiksliau neatsilaikymas prieš ją) iškyla kaip esminis veiksnys, priartinantis antrosios kartos prisiminimus ir prie politinės atminties tipo. Kitaip tariant, jie įtraukiami į vieningą interpretaciją, tarnaujančią dominuojančiam politiniam diskursui.

Antrosios kartos prisiminimams apibrėžti Marianne Hirsch įveda sąvoką „postatmintis“. Mokslininkė postatmintį apibūdina kaip „santykį, kurį „vėlesnės kartos“ turi su asmeninėmis, kolektyvinėmis ir kultūrinėmis traumomis, patirtomis tų, kurie buvo prieš tai, – su patirtimi, kurią jie „prisimena“ tik per istorijas, vaizdinius ir elgesį, tarp kurio jie užaugo“⁴⁰. Ta patirtis perduota taip giliai ir afektyviai, kad tarsi tampa tikra atmintimi, tačiau šis ryšys su praeitimi iš tiesų susijęs su vaizduotės projekcijomis ir kūryba, o ne su prisiminimais. Antrąją kartą, nors ir netiesiogiai, veikia trauminiai įvykių fragmentai, viršijantys suvokimo ribas. Tam tikri reiškiniai nutiko praeityje, tačiau

³⁶ Assmann, *Memory, Individual and Collective*, 215-216.

³⁷ *Ibid*, 217-218.

³⁸ *Ibid*, 216.

³⁹ Schuman and Scott, „Generations and Collective Memories“, 373-374.

⁴⁰ Hirsch, *The Generation of Postmemory*, 5.

jų poveikis tęsiasi dabartyje. Hirsch supratimu, taip įkūnijama postatminties struktūra ir formavimosi procesas.⁴¹ Traumą sukeliantys įvykiai turi neigiamų pasekmių ne tik tiesiogiai juos patyrusiems, bet ir aplinkiniams, o ypač šeimos nariams, nors jie akis į akį su tuo ir nesusidūrė.⁴² Pavyzdžiui, karo veiksmai gal stipriai paveikti tuos, kurie net nėra buvę karo zonoje – liudininkų ir dalyvių palikuonys mato ir girdi, kaip jų artimieji tvarkosi su karo prisiminimais, fiziniais ir psichiniais padariniais.⁴³ Postatmintis nėra tapati tikrai atminčiai, nes neįmanoma turėti pažodinių prisiminimų apie tai, ką patyrė kitas asmuo, todėl vieno individo išgyventi prisiminimai negali būti transformuoti į kito individo prisiminimus. Visgi prie atminties kaip tokios priartėjama per afektinę jėgą ir psichinį poveikį.⁴⁴ Kolektyvinę traumą galima apibrėžti kaip ilgalaikį tam tikro traumuojančio įvykio poveikį, kuris sukrėtė visuomenę. Atitinkamais atvejais trauminė patirtis įgyja pamatinę reikšmę grupės kolektyvinei tapatybei ir pasakojimai tampa neatskiriama tautos dalimi. Kai kolektyvinė atmintis konstruojama remiantis selektyviu prisiminimu apie smurtinę praeitį, istoriniai faktai įgauna simbolinę paskirtį ir virsta mitais.⁴⁵ Politinė atmintis pasižymi tuo, kad įtraukia individus į glaudžią kolektyvinę bendruomenę, kuri yra sutelkta aplink vieną esminę patirtį.⁴⁶ Kroatijos atveju, Tėvynės karas (angl. Homeland War) išnaudojamas kaip centrinis pasakojimas. Šalis nukentėjo nuo vidinio ginčo tarp etninės kroatų daugumos ir etninės serbų mažumos. Pradiniame karo etape kariniu ir politiniu požiūriu silpnesnė Kroatija susidūrė su agresyviu ir smurtiniu serbų ir iš dalies jugoslavų nacionalizmu. Kai kurie šalies miestai praktiškai buvo sugriauti, žuvo arba dingo tūkstančiai žmonių, paveikta ekonominė plėtra ir bendra socialinė pažanga. Karas palietė daugelį gyventojų ir sunku išskirti visuomenės dalį, kuri liko visiškai nepaveikta. Nacionalistams neprijaučiančių nuomone, tai tragedija ir vienas iš blogiausių šios šalies istorijos epizodų. Visgi svarbu paminėti, jog Kroatija yra vienintelė tokia buvusi Jugoslavijos valstybė, kuri karo atžvilgiu save laiko ir auka, ir nugalėtoja.⁴⁷ Tuo pačiu Tėvynės karo naratyvas yra svarbiausias valstybės kūrimo procese, kitaip tariant, pasakojimas apie karą tampa savotišku Kroatijos įkūrimo arba atkūrimo mitu. Tokio pobūdžio mitai padeda visuomenei paaiškinti savo kilmę ir apibrėžti, kas jai būdinga, susitarti dėl pamatinių politinės bendruomenės vertybių, ugdyti solidarumą, integraciją ir netgi demokratiją.⁴⁸ Aleida Assmann

⁴¹ *Ibid*, 5.

⁴² Rachel Lev-Wiesel, „Intergenerational transmission of trauma across three generations: A preliminary study” *Qualitative Social Work* 6.1 (2007): 76.

⁴³ Élise Féron, „Memories of violence in the Rwandan diaspora: intergenerational transmission and conflict transportation” *Ethnic and Racial Studies* 47.2 (2024): 274-275.

⁴⁴ Hirsch, *The Generation of Postmemory*, 31.

⁴⁵ Bahar Baser ir Mari Toivanen, „Inherited traumas in diaspora: postmemory, past-presencing and mobilisation of second-generation Kurds in Europe” *Ethnic and Racial Studies* 47.2 (2024): 300.

⁴⁶ Assmann, *Memory, Individual and Collective*, 221.

⁴⁷ Dejan Jović, „The War That Is Not Allowed to Be Forgotten: Nationalist Discourse on the „Homeland War” (1991-1995) in Contemporary Croatia” *Südosteuropa Mitteilungen* 03 (2012): 58-59.

⁴⁸ Ivor Sokolić, *International courts and mass atrocity: Narratives of war and justice in Croatia (Memory Politics and Transitional Justice)* (Palgrave Macmillan, 2019), 53-54.

politinei atminčiai priskiria įtikinamą patrauklumą ir didelį homogeniškumą⁴⁹; apjungiant tai su antrosios kartos „suklastota“, nuolat rekonstruojama atmintimi, kuri ypatingai pažeidžiama išorinių dirgiklių⁵⁰, galima pastebėti palankią terpę kroatų jaunimui perimti ir įsisavinti oficialų naratyvą ir vieningą interpretaciją apie praėjusio amžiaus paskutinio dešimtmečio metu vykusį karą ir su juo susijusius aspektus.

Mokslininkai, tiriantys Kroatijos visuomenės atmintį apie 90-ųjų karus ir požiūrį į Tarptautinį baudžiamąjį tribunolą buvusiai Jugoslavijai, randa pasikartojančius dominuojančius naratyvus. Ivor Sokolić išsamiai juos pristato ir teigia, jog Kroatijoje tarp etninių kroatų paplitusi nuomonė, kad jų valstybė patyrė serbų agresiją. Pagal šią liniją Tėvynės karas buvo gynybinio pobūdžio karas su tikslu išgelbėti Kroatiją ir užkirsti kelią kroatų tautos sunaikinimui.⁵¹ Karo naratyvas pasakoja apie bandymą sukurti demokratinę Kroatijos valstybę, kuriai referendume pritarė gyventojai; Didžiąją Serbiją kaip agresorių; naujausios karo atminties išlaikymą; ir apsaugą karo didvyriams. Visi šie aspektai institucionalizuota forma įrašyti Deklaracijoje dėl Tėvynės karo (*Deklaracija o Domovinskom Ratu*) ir Deklaracijoje dėl operacijos „Audra“ (*Deklaracija o Oluji*).⁵² Deklaracijoje dėl Tėvynės karo pateikiama vienintelė praeities interpretacija, neatsižvelgiant į jos teisingumą: Kroatija yra auka, konfliktas vienareikšmiškai kilo dėl Serbijos (jokia kaltė nepriskiriama Tudjman režimui), ignoruojami pilietinio karo elementai, neigiamas bet koks oficialus Kroatijos dalyvavimas Bosnijoje (nepaisant Tribunolo sprendimų, kurie tam prieštarauja), o tariami kroatų karo nusikaltimai įvardijami tik kaip „individualūs“, priešingai nei Serbijos, serbų ar JNA kaip grupės agresijos nusikaltimai. Egzistuoja bendras sutarimas, kad Deklaracijoje išdėstyti teiginiai atitinka tiesą. Deklaracijoje dėl operacijos „Audra“ įtraukta daug karo naratyvo elementų, pabrėžiant teisėtą veiksmų pobūdį ir bendradarbiavimą su Bosnijos ir Hercegovinos vyriausybe (konkrečiai minimas Tudjman-Izetbegović susitarimas).⁵³ Sokolić išskiria savo respondentų (istorijos mokytojų, karo veteranų asociacijų narių ir pensininkų⁵⁴) atsakymuose matomus ir literatūroje apibendrintus dominuojančio karo naratyvo komponentus. Pirmasis iš jų yra gynyba – šį įvaizdį sustiprina kroatiškas žodis *branitelj*, reiškiantis „gynėjai“ ir skirtas Tėvynės karo veteranams apibūdinti, gynybinis naratyvas dažnai vartojamas siekiant pateisinti kroatų naudotas priemones ar veiksmus. Kitas komponentas yra išgyvenimas ir kova – Kroatija kaip besikurianti valstybė, nepasirengusi ir nepakankamai ginkluota, savo ruožtu „basi“ ir „plikomis kojomis“ kroatų kariai atrėmė agresiją, nors nebuvo jai pasiruošę. Trečiasis aspektas susijęs su agresoriais – jeigu Kroatija turėjo veikti savigynos

⁴⁹ Assmann, *Memory, Individual and Collective*, 221.

⁵⁰ Katarzyna Wasiak, „Between Trauma and Nostalgia: Second Generation Memory of the War in Bosnia and Herzegovina” *Historia i Polityka* 53.46 (2023): 75.

⁵¹ Sokolić, *International courts and mass*, 53.

⁵² *Ibid*, 55.

⁵³ *Ibid*, 56-57.

⁵⁴ *Ibid*, 15.

sumetimais, vadinasi buvo ir agresorius, kuris įvardijamas kaip „serbai/Serbija“, „Didieji serbai/Serbija“, „JNA“, „četnikai“, „komunistai“ arba bet koku šių žodžių deriniu.⁵⁵ Dar vienas svarbus elementas yra viktimizacija – šis naratyvas grindžiamas keliais esminiais taškais (tokiais kaip Vukovaras ir Dubrovnika) ir yra išaldytas, šventas bei nekvestionuojamas; aktualūs ir kiti simboliai, pavyzdžiui, Jugoslavijos liaudies armijos (ir su ja susijusių sukarintų grupuočių) įvykdyti karo nusikaltimai ir naikinimas, skirtumas tarp „mūsų, kroatų, aukų“ ir „jų, serbų, agresorių“.⁵⁶ Tuo tarpu Bosnijos karo atžvilgiu elito ir kasdienybės naratyvai apie Kroatijos išitraukimą yra susiję, tačiau skiriasi pirmenybė charakteristikoms. Abiem atvejais neigiamas šios šalies dalyvavimo pobūdis griežtai atmetamas; elitas kreipia dėmesį į teigiamą įvaizdį – naratyvas apie Kroatiją kaip didvyrišką gelbėtoją ir geranorišką tėvo figūrą, o kasdieninis pasakojimas pabrėžia chaotišką konflikto pobūdį ir „laukinę“ Bosniją. Ir vienu, ir kitu atveju Bosnija, jos gyventojai ir pats konfliktas konstruojami kaip prastesnis „kitas“.⁵⁷ Jelena Subotic taip pat pastebi į Tėvynės karo atmintį orientuotus gynybinio karo, kančios, serbų agresijos ir terorizmo, jų padarytų nusikaltimų prieš kroatų, galiausiai pastarųjų pergalės ir nepriklausomybės naratyvus, kurie atsispindi istorijos vadovėlių interpretacijoje, Kroatijos Parlamento išleistose deklaracijose, atminties įamžinimo praktikose ir nacionalinių švenčių pasirinkime. Mokslininkė pabrėžia atminties pobūdį kaip veiksni, dėl kurio Kroatijos ir Serbijos naratyvai yra nesuderinami tarpusavyje, nors ir susiję: kroatams operacija „Audra“ yra prisiminimas apie kovos už nepriklausomybę viršūnę, šiuolaikinės Kroatijos valstybės pradžią, tyrumą ir kilnumą, taigi priešingai nei serbų tautai, bet koks šio įvykio kriminalizavimas kroatams nesuvokiamas.⁵⁸ Tamara Banjeglav⁵⁹, Snježana Koren⁶⁰, Dea Marić⁶¹ antrina dėl atitinkamų Tėvynės karo naratyvų, įsitvirtinusių oficialioje Kroatijos atmintyje. Zagrebo pilietinės visuomenės organizacija „Documenta – Centre for Dealing with the Past“ atliko su 1991-1995 m. karu susijusį visuomenės nuomonės tyrimą, kuriame bendrą imtį sudarė Kroatijos piliečiai, o dvi papildomas dalines imtis – nuo karo nukentėjusių teritorijų serbų tautybės ir kroatų tautybės piliečiai.⁶² Tamara Banjeglav analizuoja rezultatus ir pastebi, jog aukų suvokimo klausimu daugiau nei pusė respondentų teigė, kad kare aukos buvo tik kroatai ir nei vienas nesutiko, jog serbų pusėje aukų skaičius didesnis. Karo itin paveiktose

⁵⁵ *Ibid*, 58.

⁵⁶ *Ibid*, 59.

⁵⁷ *Ibid*, 191.

⁵⁸ Jelena Subotic, „Remembrance, public narratives, and obstacles to justice in the Western Balkans” *Studies in Social Justice* 7.2 (2013): 271-273.

⁵⁹ Tamara Banjeglav, „Conflicting memories, competing narratives and contested histories in Croatia’s post-war commemorative practices” *Politička misao* 49.05 (2012): 7-31.

⁶⁰ Snježana Koren, „Twentieth-century wars in history teaching and public memory of present-day Croatia” *Studi sulla Formazione/Open Journal of Education* 18.2 (2015): 11-32.

⁶¹ Dea Marić, „The homeland war in Croatian history education: Between „real truth” and innovative history teaching,” kn. *History can bite. History education in divided and postwar societies*, ed. Denise Bontrovato, Karina V. Korostelina ir Martina Schulze (Göttingen: V&R unipress GmbH, 2016): 85-107.

⁶² Tamara Banjeglav, „Dealing with the past in post-war Croatia: Perceptions, problems, and perspectives,” kn. *Transitional justice and civil society in the Balkans*, ed. Olivera Simić ir Zala Volčič, (New York, NY: Springer New York, 2013): 33-36.

vietovėse mažuma kroatų pritarė kroatų ir serbų kaip vienodų aukų traktavimui. Tik 22 proc. gyventojų buvo įsitikinę, kad kroatai vykdė prieš serbus nukreiptus nusikaltimus. Nors dauguma išsakė paramą baudmėms karo nusikaltimų vykdytojams ir atsakingų asmenų patraukimui baudžiamajon atsakomybėn, tačiau tai nereiškia, kad pritarimas taikomas kiekvienam atskiram nusikaltimui, ką geriausiai iliustruoja Kroatijos generolo Ante Gotovinos pavyzdys. Svarbu ir tai, jog respondentai savo etninės grupės nusikaltimus dažnu atveju vertino tik kaip atsitiktinai įvykusius individualius incidentus atitinkamų asmenų atžvilgiu, savo ruožtu serbų pusės nusikaltimai laikyti neapykantos pobūdžio nusikalstamais veiksmais, kurie nukreipti prieš tautą. Atsižvelgiant į rezultatus tyrime teigiama, kad kolektyvinėje visuomenės atmintyje yra stipriai įsitvirtinusi sukonstruota Kroatijos praeities ir jos vaidmens Tėvynės kare versija.⁶³

Savo ruožtu Dan Saxon pažymi, jog Tarptautinis baudžiamasis tribunolas buvusiai Jugoslavijai Kroatijoje vertintas priešiška dėl kaltinimų kroatams, kurių daugelis laikyti Tėvynės karo didvyriais, ir nacionalistinio naratyvo, teigiančio, jog tokie kaltinimai faktiškai sulygina serbų ir kroatų kaltės mastą. Daugumai kroatų tai atrodo nepriimtina, nes pastarieji save suvokia kaip didvyriškas Tėvynės karo aukas, o serbus – kaip agresorius. Iš įkalinimo paleidžiami karo nusikaltėliai gimtinėje pasitinkami kaip herojai – kroatų požiūriu, Kroatijos didvyriai negali būti nusikaltėliais.⁶⁴ Pasak Jovana Mihajlovic Trbovc ir Vladimir Petrovic, kroatai priskiria Tribunolui šališkumo, nesąžiningumo įvaizdžius ir suvokia jį kaip „politinį teismą“ – geriausias to pavyzdys yra reakcija į Ante Gotovinos teismo sprendimus.⁶⁵ Analizuodamas istorijos mokytojų, karo veteranų asociacijų narių ir pensininkų atsakymus Ivor Sokolić išskiria tam tikrus naratyvus, orientuotus į Tribunolą. Pirmiausia, pastarasis laikomas neveiksmingu – karo veteranų nuomone, „agresoriai“ buvo nepakankamai nuteisti, ką privalėta padaryti. Visos grupės, o ypač mokytojai, teigė, kad Tribunolo veikla nuo pradžių įgyvendinta prastai, kas vėliau ir turėjo įtakos jo neveiksmingumui. Svarbu paminėti, jog probleminį šios teisinės institucijos veiklos aspektą sudaro ir dažnai pasitaikantis jos painiojimas su TBT, dėl kurio nusistovėję naratyvai dar labiau sustiprinami, pavyzdžiui, mokytojai išskiria „tarptautinio teisingumo“ sąvoką ir susieja ją su neteisybe Kroatijos ir apskritai mažų valstybių atžvilgiu. Vukovaras laikomas Tribunolo neveiksmingumo ir neteisingumo simboliu, kai už karo nusikaltimus šiame mieste kalti asmenys nebuvo pakankamai nubausti.⁶⁶ Respondentai aptarė ir kitas neveiksmumo priežastis – institucijos sudėtingumas, neaiškūs tikslai ir didelis neskaidrumas. Kai kurių manymu, taip gilinama įtampa ir žaizdos regione. Dar vienas nuolat pasikartojantis skundas

⁶³ *Ibid*, 37-39.

⁶⁴ Dan Saxon, „Exporting justice: Perceptions of the ICTY Among the Serbian, Croatian, and Muslim communities in the former Yugoslavia” *Journal of Human Rights* 4.4 (2005): 564-566.

⁶⁵ Jovana Mihajlovic Trbovc ir Vladimir Petrovic, „The Impact of the ICTY on Democratization in the Yugoslav Successor States,” kn. *Building Democracy in the Yugoslav Successor States: Accomplishments, Setbacks, and Challenges since 1990*, ed. Sabrina P. Ramet, Christine M. Hassenstab ir Ola Listhaug (Cambridge: Cambridge University Press, 2017): 149-152.

⁶⁶ Sokolić, *International courts and mass*, 96-98.

– šališkumas kroatų ir pačios Kroatijos atžvilgiu, bandant suvienodinti kroatų ir serbų kaltę. Kaltės išlyginimas kenkia karo naratyvui, nes tokiu atveju, kaip teigia respondentai, Tėvynės karas vaizduojamas kaip pilietinis karas, taigi jame nebuvo išimtinai serbų agresijos, kroatų gynybos ir jų aukų, kurios yra sumenkinamos. Karo veteranai tokį suliginimą įvertino kaip bandymą sugretinti agresorių ir auką, karo nusikaltimus ir nusikaltimus kare. Platesniu mastu tai laikoma Kroatijos istorijos klastojimo strategijos elementu. Diskusijose dažnai lygintas serbų ir kroatų teisiųjų skaičius, siekiant parodyti, kad teismo procesų santykis neatitiko nusikaltimų skaičiaus. Taip pat akivaizdus supratimas, kad Tribunolas ir tarptautinė bendruomenė Kroatiją įsivaizdavo kaip barbariško regiono veikėją, kas respondentams atrodė žeminantis požiūris.⁶⁷ Tribunolas laikomas glaudžiai susijusiu su tarptautine bendruomene, kuria nepasitikima, susidaro įspūdis, kad institucija matoma kaip didžiųjų galių sukurta ir siekianti kontroliuoti politiką Balkanuose. Svarbu paminėti, kad nepaisant kritikos, Tribunolas sulaukė ir pagyrų. Karo veteranai išskyrė gerus pradinius ketinimus (su tuo sutiko ir kitos grupės), pensininkai ir mokytojai retrospektyviai žvelgdami nemanė, kad institucijos veikla buvo klaida. Minima pagalba Kroatijai, bausmės nusikaltėliams, geriau toks teismas nei jokie ir tam tikras „palengvėjimo“ jausmas. Daugeliui kroatų Ante Gotovinos teismas apibrėžė visą pereinamojo laikotarpio teisingumo procesą – visi apklaustieji teigė, kad pastarasis yra nekaltas, todėl Tribunolo sprendimas jį išteisinti yra teisingas. Pats Gotovinos teismo procesas išryškino kelis aspektus, susijusius su Tribunolo iššūkiais: apkaltinamasis nuosprendis būtų pakenkęs kroatų karo naratyvui ir kriminalizavęs jų valstybę, tautą ir istoriją; respondentų nuomone, šališkumą rodė tai, kad Gotovina buvo apkaltintas, neveiksnumą – du skirtingi priimti nuosprendžiai, teisingumą – jo (ir Kroatijos valstybės pagrindo) nekaltumo pripažinimas.⁶⁸ Taigi, akademinėje literatūroje skirtingi autoriai prieina prie panašių išvadų Kroatijos visuomenės atminties apie karus ir Tribunolą klausimu. Turint omenyje, kad magistrinis darbas orientuotas į artimai susijusį probleminį klausimą, svarbu reflektuoti, ar minėti egzistuojantys naratyvai persitransliuoja, kai kalba kroatų akademinis jaunimas, matomos tam tikros atmainos ir apraiškos, ar randami kitokio pobūdžio naratyvai.

Apibendrinant galima teigti, jog šiame darbe remiamasi kolektyvinės atminties, socialinės atminties, politinės atminties ir postatminties koncepcijoms, siekiant išsiaiškinti, kaip formuojasi antrosios kartos kroatų akademinio jaunimo nuostatos karų ir Tribunolo atžvilgiu. Pasitelkus minėtas sąvokas ir tyrimų rezultatus apie egzistuojančius naratyvus visuomenėje, bus analizuojama, ar ir kaip šie naratyvai persidengia Zagrebo universiteto Politikos mokslų fakulteto studentų diskursuose ir kokią reikšmę tai turi praeities atminties homogenizacijai ir susitaikymo procesams. Minimi nacionalistiniai naratyvai apjungiami ir suskirstomi į tematinės grupės, tai yra Tėvynės karo naratyvas, neigiamo dalyvavimo Bosnijos kare atmetimas, kroatų karo nusikaltimų nepripažinimas,

⁶⁷ *Ibid*, 98-100.

⁶⁸ *Ibid*, 101-103.

Tribunolo delegitimizacija, tarptautinio teisingumo diskreditavimas, neigiamo Tribunolo poveikio naratyvas.

2. Metodologija

Šio magistrinio darbo tikslas – nustatyti, ką akademinis kroatų jaunimas galvoja ir kaip vertina Tarptautinį baudžiamąjį tribunolą buvusiai Jugoslavijai. Tokiam tikslui pasiekti reikalinga išsiaiškinti Zagrebo universiteto Politikos mokslų fakulteto studentų žinias ir nuomones 90-ųjų Balkanų karų ir Tarptautinio baudžiamąjo tribunolo buvusiai Jugoslavijai veiklos atžvilgiu. Kartu tai padės apsvastyti kroatų antrosios kartos atminties gebėjimą atsilaikyti situacijoje, kai nuolatos susiduriama su nacionalistinėmis retorikomis.

Dėl šių priežasčių pasirinkta atlikti kokybinę atvejo studiją. Pirminiai duomenų šaltiniai yra kokybiniai pusiau struktūruoti giluminiai interviu su kroatų akademiniu jaunuimu, taip pat papildomai nagrinėjami antriniai šaltiniai – akademinė literatūra apie Kroatijos visuomenės atmintį, susijusią su praėjusio amžiaus paskutinio dešimtmečio karais ir Tarptautiniu baudžiamuoju tribunolu buvusiai Jugoslavijai, ir nevyriausybių organizacijų ataskaitos. Interviu respondentams kelti keli reikalavimai – jie turi būti kroatų kilmės ir studijuoti Zagrebo universiteto Politikos mokslų fakultete. Tyrime analizuojama tema yra labai jautri, taigi svarbu sukurti pasitikėjimą tarp tyrėjo ir dalyvaujančių asmenų. Kadangi fiziškai nuvykti į Zagrebą nebuvo galimybių, duomenys rinkti nuotoliniu būdu (per MS Teams ir Zoom platformas), todėl šiame procese esminiu elementu tapo vadinamieji „vartų sargai“ (angl. gatekeepers), padėję identifikuoti potencialius respondentus. Susisiekti su vienu iš dėstytojų ir studentų organizacija. Tarpininkų vaidmenį atliko Zagrebo universiteto Politikos mokslų fakulteto profesorius ir studentų atstovybės narys, kurį sudomino tyrimo tema. Studentų atstovybės nario atvejis kitoks nei likusių, nes jis yra Bosnijos kroatas, taigi pastarojo (šis asmuo norėjo likti anonimu) interviu medžiaga labiau naudojama papildomai informacijai ir lyginimui su vietinių kroatų atsakymais. Padedant „vartų sargams“, reikalavimus atitinkančių individų atranka vykdyta „sniego gniūžtės“ metodu. Pasak Chaim Noy, „sniego gniūžtės“ metodas veiksmingas, kai tiriami organiškai socialiniai tinklai⁶⁹ (Zagrebo universiteto Politikos mokslų fakulteto studentai gali būti laikomi būtent tokiu tinklu). Imties atrankos procedūroje tyrėjas pasiekia informantus per kontaktinę informaciją, kurią pateikia kiti informantai – šis procesas vis kartojasi, kai informantai nukreipia tyrėją link naujų informantų, tyrėjas su jais susisiečia, pastarieji vėl randa kitus informantus ir t.t. Atsižvelgiant į tai, kad šio tipo atranka yra glaudžiai susijusi su socialiniais tinklais, informantai turi socialinį kapitalą (draugų, pažįstamų) ir yra

⁶⁹ Chaim Noy, „Sampling knowledge: The hermeneutics of snowball sampling in qualitative research“ *International Journal of social research methodology* 11, No. 4 (2008): 340.

labiau pasirengę juo dalytis su tyrėju.⁷⁰ Taigi visų kalbintų respondentų buvo paprašyta rekomenduoti savo kolegas, pažįstamus ir draugus, kurie sutiktų dalyvauti tyrime. Sniego gniūžtės metodas sukuria tam tikrą ribotumą tyrėjui, nes egzistuoja tikimybė, jog visi kalbintieji yra tarpusavyje pažįstami ir kažkuo panašūs. Kita vertus, dėl šios priežasties apie atitinkamą grupę potencialiai galima pasakyti daugiau, turint omenyje, kad individai išties turi vienodų bruožų – studijuoja toje pačioje vietoje, mokosi susijusius dalykus, yra panašaus amžiaus, o draugų statusas suponuoja, jog greičiausiai juos suartina ir sutampantys aspektai, pavyzdžiui, politinės pažiūros, taigi interviu atsakymai neturėtų stipriai skirtis. Tokiu būdu atrinkti 15 respondentų, iš jų 9 vyrai ir 6 moterys. 6 respondentai pageidavo likti anonimais, o 9 neprieštaravo būti įvardijami vardu ir pavarde.

Surinkti duomenys analizuoti turinio analizės metodu, siekiant išsiaiškinti, ką tiksliai respondentai galvoja vienu ar kitu klausimu. Tematinės klausimų grupės: a) ką jauni individai žino apie 90-ųjų konfliktus buvusioje Jugoslavijoje ir kam priskiria atsakomybę už juos, b) ką yra girdėję ir kiek domisi Tarptautiniu baudžiamuoju Tribunalu buvusiai Jugoslavijai, karo nusikaltimais ir baudžiamuoju persekiojimu už juos, c) kokie yra jų gaunamos informacijos šaltiniai ir kaip abu šie aspektai (karai ir Tribunalas) pristatomi viešojoje erdvėje, d) kiek jaunimas tiki ir pasitiki institucijos sprendimais ir susitaikymo skatinimu, e) ar ir su kokio pobūdžio debatais, nesutampančiomis pozicijomis susiduriama artimoje aplinkoje ir universitete.⁷¹ Analizė atliekama tokiu principu: pavyzdžiui, jeigu respondentas, atsakydamas į klausimą „Ar girdėjote, kas yra Tarptautinis baudžiamasis tribunolas buvusiai Jugoslavijai ir baudžiamasis nusikaltėlių persekiojimas dėl karo nusikaltimų? Ką apie tai girdėjote, ką žinote?“ daro klaidas, painiojasi datose, neturi supratimo nei kada Tribunalas įkurtas, nei kada užsidarė, koks tikslus veiklos pobūdis, arba pats aiškiai įvardija, jog neturi jokių žinių, tyrėja priima sprendimą, jog kalbintas asmuo nėra susidūręs su tribunalu ir yra mažai informuotas, neseka įvykių, nesidomi. Kita iliustracija – komentuodami klausimą „Iš kokių šaltinių gaunate informaciją apie vykusį karą ir Tribunalo veiklą?“ tyrimo dalyviai įvardina savo pavyzdžius ir dažniausiai išsiskirs tam tikri tematiniai blokai, tai yra informacijos ieško savarankiškai (oficialiuose patvirtintuose šaltiniuose, pavyzdžiui, Tribunalo svetainėje, prestižinėse žiniasklaidos priemonėse ar mokslinėje literatūroje) arba pasikliauna kitais (vietine spauda, vietos politiniais lyderiais, istorijos vadovėliais, gaudo informaciją iš tėvų, kaimynų, draugų); jei respondentas pats niekada neieško informacijos ir pasikliauna tik nuogirdomis, nors yra politikos mokslų fakulteto studentas, o aptariama tema yra jo realybės ir valstybės tapatybės dalis, tyrėja daro išvadą, kad asmeniui tai nėra aktualu arba labai nepasitikima oficialiais ir užsienio šaltiniais, pritariama, kad jie šališki. Dar vienas pavyzdys – jei respondentas, atsakydamas į klausimą „Kaip vertinate tribunolo indėlį į susitaikymo su praeitimi procesą?“, teigia, kad nežvelgia jokių teigiamų pokyčių, kuriuos

⁷⁰ *Ibid*, 330-335.

⁷¹ Pilnas klausimynas pateikiamas priede nr.1.

būtų lėmęs Tribunolo atliktas darbas, mini, jog pastarasis neprisidėjo prie susitaikymo procesų arba aiškiai pabrėžia, kad Tribunolas ne padėjo regionui, o jam pakenkė, tai tyrėjai leidžia spręsti, jog respondento požiūris į minimos institucijos veiksmus šia prasme yra neigiamas. Turinio analizės metodu nagrinėjami kiekvienas iš atsakymų reiškia tam tikrą respondentų poziciją ir kritinio mąstymo lygį apie tiriamąją problemą.

Dar vienu analizės pjūviu tampa teorijoje išskirti nacionalistiniai naratyvai, randami skirtingų autorių tyrimų išvadose. Kiekvieno iš šių naratyvų analitinė paskirtis yra padėti identifikuoti, ar egzistuojantys nacionalistiniai pasakojimai apie 90-ųjų Balkanų karus ir Tarptautinį baudžiamąjį tribunolą buvusiai Jugoslavijai persidengia jaunimo diskurse. Naratyvus galima apjungti ir sudėlioti į tokias dominuojančių pasakojimų grupes: a) Tėvynės karo naratyvas, b) neigiamo dalyvavimo Bosnijos kare atmetimas, c) kroatų karo nusikaltimų nepripažinimas, d) Tribunolo delegitimizacija, e) tarptautinio teisingumo diskreditavimas, f) neigiamo Tribunolo poveikio naratyvas. Pirmojo – Tėvynės karo – naratyvo turinį sudaro tokie teiginiai kaip: karas kilo dėl serbų kaltės, Kroatija nebuvo pasiruošusi ir pasirengusi karui, patyrė serbų (ir JNA) agresiją, tapo jų auka; Tėvynės karas yra gynybinio pobūdžio karas, siekiant išgelbėti Kroatiją ir neleisti išnaikinti kroatų tautos; kroatų karo veteranai yra gynėjai; operacija „Audra“ buvo teisėta, tyra ir kilni misija, kurios metu bendradarbiauta su Bosnijos ir Hercegovinos vyriausybe, ir šiuolaikinės Kroatijos valstybės pradžia; kroatai pasiekė pergalę ir nepriklausomybę. Antrasis pasakojimas – neigiamo dalyvavimo Bosnijos kare atmetimas – susideda iš to, kad Kroatija oficialiai nedalyvavo Bosnijos kare, o jeigu ir dalyvavo, tai tas dalyvavimas jokių būdu nebuvo neigiamo pobūdžio. Tuo tarpu trečiasis naratyvas – kroatų karo nusikaltimų nepripažinimas – yra orientuotas į kroatų karo nusikaltimų atsitiktinumą ir individualumą, taip supriešinant su serbų, kurie kupini neapykantos ir nukreipti prieš kroatų tautą; kroatų didvyriai nėra nusikaltėliai; Gotovina yra nekaltas, todėl Tribunolo sprendimas jį išteisinti yra teisingas. Ketvirtąjį pasakojimą, tai yra Tribunolo delegitimizacijos, atveju teigiama, jog Tribunolas yra šališkas, nesąžiningas „politinis“ teismas; neveiksmingas, nes nepakankamai nuteisė agresorius, pavyzdžiui, už karo nusikaltimus Vukovare atsakingus asmenis, teismo procesų skaičius neatitiko nusikaltimų skaičiaus; yra sudėtinga institucija su neaiškiais tikslais ir dideliu neskaidrumu; neteisingas, nes jo kaltinimai sulygina kaltę tarp serbų ir kroatų, taigi sumenkina kroatų gynybą ir patirtas aukas, neigia serbų agresiją; Tėvynės karą klaidingai vaizduoja kaip pilietinį, taip klastojant Kroatijos istoriją; Tribunolas įsivaizduoja Kroatiją kaip barbariško regiono veikėją. Penktasis naratyvas – tarptautinio teisingumo diskreditavimas – argumentuoja, jog tarptautinis teisingumas padarė daug neteisybės Kroatijai ir apskritai mažoms valstybėms; Tribunolas yra glaudžiai susijęs su nepatikima tarptautine bendruomene, įkurtas didžiųjų galių ir siekia kontroliuoti Balkanų šalių politiką. Paskutinis, šeštasis pasakojimas apie neigiamą Tribunolo poveikį koncentruotas į šios institucijos didinamą įtampą ir gilinamas žaizdas regione. Šie naratyvai stebimi per atitinkamus

klausimus – Tėvynės karo naratyvas atsiskleidžia respondentams komentuoju, pavyzdžiui, klausimą „Ar žinote, kas buvo pagrindiniai veikėjai, kalti ir atsakingi dėl karų? Ką apie tai žinote?“, o Tribunolą liečiantys naratyvai atsispindi atsakant į klausimą „Koks jūsų požiūris į šią instituciją (tribunolą)? Ar tikite jos priimtais sprendimais? Ar manote, kad jie teisingi, ar visgi, jūsų požiūriu, nėra teisingi?“. Jei respondentai pamini tuos pačius arba kitus, tačiau prasmės nekeičiančius raktažodžius, išsireiškimus, argumentacijos linijas, tyrėja daro išvadą, kad atitinkami nacionalistiniai naratyvai persitransliuoja ir kroatų akademinio jaunimo tarpe.

Svarbu paminėti, jog nepaisant visos turėtos pagalbos ir kontaktų, kurie daug kartų stengėsi išsiuntinėti tyrimo skelbimą, dalintis juo studentų grupėse, kviesti ir prikalbinti asmenis dalyvauti tyrime, buvo labai sudėtinga surasti respondentų. Kroatų akademinis jaunimas nesutiko kalbėtis dėl įvairių priežasčių, pavyzdžiui, neturėjo ar turėjo mažai žinių apie analizuojamą tematiką, temą laikė jautria, nenorėjo atvirai šnekėtis su tyrėja iš užsienio, nemaloniai jautėsi gilindamiesi, gėdijosi savo pažiūrų, negalėjo laisvai bendrauti anglų kalba ir pan. Siekiant pritraukti daugiau dalyvių ir panaikinti kalbos barjerą, parengta apklausa su į kroatų kalbą išverstais klausimais, kuri buvo pasidalinta dėstytojo, studentų atstovybės nario ir vienos jau kalbintos respondentės, tačiau šis duomenų rinkimo būdas nepasiteisino. Darbo metodo ribotumas yra reprezentatyvumo nebuvimas, tačiau tyrime atliekama surinktų duomenų analizė leidžia geriau suprasti tam tikros socialinės grupės (elitinio akademinio jaunimo) požiūrį praėjusio amžiaus paskutinio dešimtmečio karų ir Tarptautinio baudžiamojo tribunolo buvusiai Jugoslavijai atžvilgiu, kuris gali būti indikatoriumi platesnių visuomeninių procesų, todėl šio pilotinio mokslinio darbo rezultatai pildys tyrimų lauką.

3. Empirinių duomenų analizė

3.1. Kroatų akademinio jaunimo požiūris į 90-tųjų karus

Siekiant išsiaiškinti kroatų akademinio jaunimo suvokimą apie Tarptautinį baudžiamąjį tribunolą buvusiai Jugoslavijai, svarbu suprasti platesnį kontekstą, t.y. ką jauni individai žino apie 90-ųjų karus buvusioje Jugoslavijoje, koks yra jų požiūris į minėtus konfliktus ir kam apklaustieji priskiria atsakomybę už karus. Dėl šios priežasties tyrimo informantų buvo klausiama, ar jie žino, kas buvo pagrindiniai veikėjai, kalti ir atsakingi dėl karų, ką jie apie tai žino. Verta paminėti, jog turint omenyje pusiau struktūruotą interviu pobūdį, respondentai pokalbių metu dalijosi savo įžvalgomis ir mintimis, kurios ne visada sutilpdavo į atitinkamo klausimo rėmus. Taigi jų nuostatos praėjusio amžiaus paskutinio dešimtmečio Balkanų karų atžvilgiu atsispindėjo ir komentuoju ar tikslinant kitus klausimus. Taip pat atsakymuose stebėta, ar nacionalistinio pobūdžio Tėvynės karo ir neigiamo dalyvavimo Bosnijos kare atmetimo naratyvai pastebimai atsikartoja jaunimo diskurse.

Pagrindinė ašis pokalbiuose su informantais yra karas Kroatijoje, kurį aptaria visi apklaustieji, beveik visi (13 iš 15) respondentai šalia papildomai įvardija Bosnijos karą, trečdalis respondentų užsimena apie konfliktus Slovėnijoje ir Kosove. Nors pateikti klausimai yra bendro pobūdžio, tai yra konkrečiai neišskiria nei vieno karo, respondentai teikė preferenciją kalbėti būtent apie karą Kroatijoje. Vadinamasis Tėvynės karas yra ta tema, su kuria apklaustieji yra susipažinę geriausiai ir gali įvardinti bent jau esminius jį liečiančius aspektus. Tuo tarpu kiti konfliktai buvusioje Jugoslavijoje daugumos nėra detalizuojami ar plačiau komentuojami, tik prijungiami į bendrą kontekstą, kas gali reikšti, kad, viena vertus, respondentai yra mažai informuoti apie šiuos įvykius, kita vertus, jiems tai paprasčiausiai nėra aktuali tema. Remiantis surinktais duomenimis, dauguma respondentų gebėjo į atsakymą įtraukti ir paminėti susijusius asmenis ar vietas, apibūdinti situaciją bendrai. Savo ruožtu mažuma informantų pateikė tik trumpus ir neišsamius atsakymus. Tiesa, svarbu paminėti, jog atsakymų detalumas ne visada reiškė, jog apklaustieji turi daug žinių – dažnu atveju tai labiau pateikiama kaip nuomonė nei faktų konstatavimas, tą įrodo ir labai skirtingos įvykių interpretacijos. Buvo jaučiamas ir neužtikrintumas, tai yra vartojamos tokios frazės kaip „manau“, „mano žiniomis“ ar „tikiu“. Panašiomis išvalgomis pasidalijo ir Bosnijos kroatas, iš šalies įvertinęs kroatų jaunimo žinias apie karus:

„(...) daugelis jaunų žmonių nežino daugybės dalykų iš dešimtojo dešimtmečio karų. Kai kurie žino. Ir, kaip išsiaiškinau, tai šiek tiek poliarizuotas vaizdas. (...) Net mūsų fakultete žmonės gali turėti nuomonę apie 90-uosius ir ne visai istoriškai tiksliai.“ (Anonimas, 22 m.)

Respondentai, paklausti kam derėtų priskirti atsakomybę praėjusio amžiaus paskutinio dešimtmečio Balkanų karų atžvilgiu, nepateikia vienareikšmiškos pozicijos, todėl atsiranda įvairių platesnio spektro interpretacijų, susijusių su įvykiais konfliktuose. Atsakymuose vienu ar kitu pavidalu kaltaisiais įvardijama serbų pusė (ją nurodo 15 iš 15 informantų), daugiausiai respondentai mini „Serbiją, buvusią Jugoslaviją“⁷², „JNA, Jugoslavijos armiją“⁷³, „Serbijos ir Jugoslavijos valdžios institucijas“⁷⁴, „Serbijos vadovybę ir jos kontroliuojamus politikus Kroatijoje, vėliau Bosnijoje“⁷⁵, „Serbijos aparatą“⁷⁶, „Slobodan Milošević“⁷⁷. Tuo tarpu vienas respondentas teigė, jog šis klausimas yra „krašutinė kontraversija – priklausomai nuo to, kurios pusės paklausite, gausite tris skirtingus pasakojimus apie tai, kas pradėjo konfliktus ir kas dėl to kaltas“⁷⁸, todėl tikslios savo pozicijos nepateikė, tačiau autorė paskui sekusį jo komentarą interpretuoja kaip įtraukiantį ir serbus.

⁷² Katarina Hrnčević, online interviu su autore, 2025 m. kovo 17 d.

⁷³ Anoniminis online interviu su autore, 2025 m. kovo 25 d.

⁷⁴ Anoniminis online interviu su autore, 2025 m. vasario 27 d.

⁷⁵ Domagoj Fuk, online interviu su autore, 2025 m. vasario 14 d.

⁷⁶ Anoniminis online interviu su autore, 2024 m. gruodžio 22 d.

⁷⁷ Lea Jajaš, online interviu su autore, 2024 m. gruodžio 23 d.

⁷⁸ Anoniminis online interviu su autore, 2025 m. vasario 20 d.

Dauguma (10 iš 15) apklaustųjų šalia bendro kaltumo naratyvo serbus kaip visumą stipriai asocijuoja su agresija ir puolimo inicijavimu:

„Kalbant apie tiesioginį agresorių, iš pat pradžių buvo aišku, kad Jugoslavijos liaudies armija buvo kontroliuojama iš Belgrado ir buvo atsakinga už išpuolius Kroatijoje, o vėliau ir Bosnijoje.“ (Domagoj, 23 m.)

Anot respondentų, Serbijos prezidentas Slobodan Milošević laikytinas pagrindiniu veikėju konfliktuose (taip teigė 9 iš 15 respondentų). Penki iš minėtų devynių informantų atsakymuose detalizavo pastarojo rolę. Vieno respondento nuomone, atsakomybė krenta ant Milošević pečių, nes „būtent jis įsakė Jugoslavijos liaudies armijai pulti Slovėniją, Kroatiją, Bosniją ir Hercegoviną bei Kosovą“⁷⁹. Savo ruožtu likę keturi informantai akcentavo, jog Milošević, siekdamas politinių tikslų, aštrino ir taip jau nestabilią situaciją regione, tokiu būdu išprovokuodamas dar didesnę įtampą buvusioje Jugoslavijoje. Todėl, pasak respondentų, Serbijos prezidento veiksmai atliko savotišką „katalizatoriaus“ vaidmenį konfliktuose:

„(...) daugumos šių įvykių būtų išvengta, jei ne Milošević ekspansionistinė politika, nes ją labai ženklina šis mesianistinis požiūris, derinamas su, tarkime, socialistiniu imperializmu, pritaikytu prie nacionalistinės ikonografijos.“ (Anonimas, 23 m.)

Aptardami konfliktų priežastis respondentai koncentruojasi į kelias versijas, labiausiai paplitusi iš jų – serbų agresiją lėmė Jugoslavijai priklausiusių šalių siekis imtis pokyčių, tai yra noras atsiskirti ir gauti nepriklausomybę (mini 8 iš 15 respondentų), kas sukėlė serbų, pasiryžusių išlaikyti vientisą Jugoslaviją ir neleisti jai subyrėti, reakciją. Pora informantų detalizuoja, jog serbų priešinimasis būtent kroatų norui pasitraukti buvo paremtas ekonominiais sumetimais, nes „Kroatijos BVP buvo didesnis, bet Nacionalinis bankas buvo Belgrade ir visi pinigai plaukė į Belgradą, taigi iš esmės finansavome Serbiją ir Belgradą“⁸⁰. Trečdalis apklaustųjų referuoja į Tėvynės karo gynybinį pobūdį, kuris, kaip galima suprasti iš pokalbių konteksto, tarsi suteikia pateisinimą pačiam karui. Respondentai mini po kovos pasiektą kroatų pergalę, vedusią link išsilaisvinimo, tai yra nepriklausomybės (taip teigia 4 iš 15 informantų). Pabrėžiant laimėjimo mastą, respondentė Edita akcentuoja didžiulį skirtumą tarp Jugoslavijos armijos ir itin menkai aprūpintų Kroatijos pajėgų:

„Tai buvo, žinote, JNA armija prieš mūsų vos organizuotus karius. Mes neturėjome ginklų. Neturėjome nieko. Kroatija numušinėjo lėktuvus su šautuvu, žinote. (...) kai kalbi apie mūsų armiją, tai žmonės, kurie buvo drąsūs.“ (Edita, 24 m.)

Nors visi informantai kaip kaltininkus įvardija serbus, todėl jų kaltės faktas nėra kvestionuojamas, o penkiems respondentams serbai ir yra vieninteliai kaltieji, visgi didžioji dalis, tai yra dešimt respondentų karus vertina ne taip vienareikšmiškai ir atsakomybę traktuoja iš kelių pusių,

⁷⁹ Anoniminis online interviu su autore, 2024 m. gruodžio 21 d.

⁸⁰ Vice Batur, online interviu su autore, 2025 m. kovo 12 d.

neapsiribodami tik serbais. Turint omenyje, kad respondentai pateikė savo individualias versijas, sudėtinga jų atsakymus sugrupuoti į visiškai atskiras kategorijas, taigi informantų priskyrimas prie tam tikros pozicijos persipina. Tėvynės karo atveju atsiranda kroatų pusės dalinės kaltės versija (ją mini 4 iš 15 apklaustųjų), orientuota į priešiškus veiksmus ir netinkamą reakciją, nes konflikto pagrindai galėjo užsimegzti pačioje Kroatijoje, kurioje „buvo diskriminuojami serbai ir su Kroatijos nepriklausomybe įvyko konstituciniai pokyčiai, pagal kuriuos serbai nebebuvo laikomi konstitucine tauta, o veikiau tautine mažuma“⁸¹, o „tai, kaip Kroatija tvarkėsi tiek su provokacijomis, tiek su įtampa, nebuvo pakankamai gerai“⁸². Keturi informantai referuoja į kroatų atsakomybę Bosnijos karo atžvilgiu, bet nesukonkretina aplinkybių. Savo ruožtu šeši respondentai į visų dalyvavusių veikėjų įsitraukimą, taigi ir į jų veiksmus, žvelgia apibendrintai ir kritiškai (vienas iš jų prie to dar papildomai komentuoja Tėvynės karą, o kiti du – Bosnijos karą), todėl atsakomybę priskiria kiekvienai iš pusių. Šią mintį tinkamai iliustruoja informanto Daniel išvada:

„(...) kaltės yra visose pusėse. Negaliu tiesiog parodyti pirštu ir pasakyti, o, tai buvo serbai. Ne, tai buvo bosniai. Tai buvo kroatai. Manau, kad kaltos visos pusės, ir kiekviena pusė per karą padarė neįsivaizduojamų baisių.“ (Daniel, 27 m.)

Šioje analizės dalyje aptartos kroatų akademinio jaunimo žinios ir nuostatos 90-tųjų karų buvusioje Jugoslavijoje atžvilgiu leidžia suprasti, jog jaunimas daugiausiai yra informuotas apie Tėvynės karą, geba diskutuoti šia tema ir išreikšti savo nuomonę, tuo tarpu atskirai kitiems konfliktams skiriama mažai dėmesio, jie prijungiami prie bendro konteksto. Kaltės nustatymo atžvilgiu serbai neginčijamai matomi kaip atsakinga pusė, o pagrindiniu veikėju laikomas Serbijos prezidentas Slobodan Milošević. Tačiau daugumos respondentų atsakymus, nepaisant jų skirtingo konfliktų traktavimo, jungia kritiškas žvilgsnis į dalyvavusių pusių įsitraukimą. Informantų diskurse pastebimas Tėvynės karo naratyvui būdingas serbų agresijos akcentavimas, visgi vienareikšmiška nuostata dėl serbų kaltės susiduria su tam prieštaraujančiu požiūriu, o gynybinis karo pobūdis ir pergalė bei nepriklausomybė atitinkamai pabrėžiama tik mažumos respondentų. Savo ruožtu vos keturi respondentai užsimena apie kroatų atsakomybę dėl Bosnijos karo, todėl galima daryti prielaidą, kad didžiąja dalimi dominuoja tokio dalyvavimo atmetimas, kas atitinka nacionalistinį naratyvą. Nuostatų išsiskyrimas sufleruoja, jog iš šios prizmės respondentų atmintis nėra homogenizuota, tai yra vieninga ir vienoda, kas reiškia, jog bent iš dalies atsilaikoma prieš išorės spaudimą.

⁸¹ Anoniminis online interviu su autore, 2025 m. vasario 27 d.

⁸² David Novak, online interviu su autore, 2024 m. gruodžio 21 d.

3.2. Žinios ir nuostatos Tarptautinio baudžiamojo tribunolo buvusiai Jugoslavijai atžvilgiu

Norint tiksliai apibrėžti akademinio kroatų jaunimo požiūrį ir Tarptautinio baudžiamojo tribunolo buvusiai Jugoslavijai vertinimą, reikia išsiaiškinti, ką jaunimas yra girdėjęs ir kiek domisi Tarptautiniu baudžiamuoju Tribunalu buvusiai Jugoslavijai, šios institucijos nagrinėtomis bylomis, karo nusikaltimais ir baudžiamuoju persekiojimu už juos, taip pat kiek jaunimas tiki ir pasitiki institucijos sprendimais ir susitaikymo skatinimu. Taigi, tyrimo informantų buvo paklausta, ar girdėję, kas yra Tarptautinis baudžiamasis tribunolas buvusiai Jugoslavijai ir baudžiamasis nusikaltėlių persekiojimas dėl karo nusikaltimų ir ką apie tai girdėję, ką žino; kiek žino apie tai, ką tribunolui pavyko įrodyti ir gal prisimena konkrečių pavyzdžių; koks jų požiūris į šią instituciją (tribunolą) ir ar tiki jos priimtais sprendimais, ar mano, kad jie teisingi, ar visgi, jų požiūriu, nėra teisingi; kaip vertina tribunolo indėlį į susitaikymo su praeitimi procesą. Taip pat šioje dalyje stebėti nacionalistiniai naratyvai apima kroatų karo nusikaltimų nepripažinimą, Tribunolo delegitimizaciją, tarptautinio teisingumo diskreditavimą ir Tribunolo poveikio naratyvus.

Visi 15 tyrimo informantų, paklausti, ar apskritai yra girdėję apie Tarptautinį baudžiamąjį tribunolą buvusiai Jugoslavijai, atsakė teigiamai. Respondentų nuomone, „šiose regione, šioje vietoje, tai tarsi kažkas tokio, kad tu girdėsi apie tai“⁸³, „nemanau, kad Kroatijoje sutiksite žmogų, kuris tikrai nebūtų apie tai girdėjęs“⁸⁴, nes „tai didžiulė diskusijų ir ginčų tema regiono viduje“⁸⁵. Keletas apklaustųjų teigė turintys tam tikros informacijos, susijusios su šia institucija, tačiau išsamiai nesusipažinę (mini 4 iš 15 respondentų), tuo tarpu dauguma nedvejojo dėl savo atsakymų. Analizuojant pokalbių metu respondentų pateiktus komentarus, ryškėja, kad respondentų žinios yra orientuotos į bendro pobūdžio supratimą, todėl apklaustieji geba nurodyti atitinkamas detales ar bent jau dalį jų, pavyzdžiui, kas yra Tribunalas, koks jo įkūrimo tikslas ar institucijos veiklos pobūdis (apie tai kalba 14 iš 15 informantų). Išsiskiria viena respondentė, kuri apsiriboja atsakymu, jog „žinoma, kad girdėjau, bet, tiesą sakant, niekada nieko ypatingo“⁸⁶. Visgi, dauguma apklaustųjų disponuoja minimalia faktine informacija – tik trečdalis jų įvardijo tokį esminį aspektą kaip institucijos gyvavimo laikotarpis arba galėjo išplėsti savo komentarą, todėl susidaro įspūdis, jog išsamiai su Tribunalu susipažinusi yra mažesnė dalis informantų. Įdomu tai, jog respondentai, gavę klausimą apie žinias Tribunolo atžvilgiu, koncentruojasi ne tiek į objektyvius faktus, kiek į jiems svarbias asociacijas (su asmenimis, su laikotarpiu, su reakcijomis, su pasekmėmis ir pan.), tai yra

⁸³ Anoniminis online interviu su autore, 2025 m. kovo 25 d.

⁸⁴ Edita Krušlin, online interviu su autore, 2024 m. gruodžio 18 d.

⁸⁵ Anoniminis online interviu su autore, 2025 m. vasario 20 d.

⁸⁶ Lea Jajaš, online interviu su autore, 2024 m. gruodžio 23 d.

pabrėžia savo individualų santykį su institucija. Tribunolą trečdalis informantų sieja su asmeniniais to laikotarpio prisiminimais, tokiais kaip įspūdžiai sekant procesą Kroatijos atžvilgiu, nes „mano įžvalgos tuo metu buvo gana ribotos, tačiau patirtis, įgyta stebint šiuos įvykius, iš tikrųjų man labai įstrigo“⁸⁷, arba generolo Ante Gotovina paleidimas iš kalėjimo, nes „buvau mažas vaikas, mano mama ir tėtis stebėjo tiesioginę transliaciją iš teismo, kai jis [Gotovina] buvo paleistas į laisvę“⁸⁸, „kai kurie žmonės verkė [dėl Gotovina paleidimo į laisvę], kai kurie žmonės iš įvairių Kroatijos dalių, pavyzdžiui, mano bendraklasė iš Likos“⁸⁹. Kitam penktadaliui informantų atrodo svarbu paminėti tai, kokią reikšmę, visų pirma Kroatijai, bet ir pačiam regionui padarė ši institucija. Anot respondentų, Tribunolas prisidėjo prie įvykių konfliktuose ir jų pasekmių geresnio suvokimo:

„(...) čia, Balkanuose, taip pat ir Kroatijoje, [Tribunolas] atliko tikrai svarbų vaidmenį, kad žmonės suprastų, kas įvyko, ir pasiuntė svarbią žinią, kad kare taip pat egzistuoja taisyklės. Taigi manau, kad tai man yra svarbiausia.“ (Katarina, 23 m.)

Savo ruožtu keturi informantai akcentuoja egzistuojančius svarstymus, susijusias su Tribunolo veikla ir jos poveikiu regionui, atkreipdami dėmesį į prieštarinę institucijos vertinimą, „sukėlusį daug skilimų šalyse arba, sakykime, skirtingų nuomonių, nacionalinių dilemų, nacionalinių diskusijų“⁹⁰, „žmonės visada dėl jo diskutuoja, jis buvo blogas arba nebuvo blogas“⁹¹, taip pat „yra daugybė dalykų, į kuriuos reikia įsigilinti“⁹². Minėta viena respondentė nepateikia jokių detalių, o likę du informantai apsiriboja faktine Tribunolo apibrėžtimi.

Tarptautinio baudžiamojo tribunolo buvusiai Jugoslavijai bylos, apie kurias respondentai yra girdėję ir užsimena savo atsakymuose, daugiausiai apima Bosnijos serbų Ratko Mladić ir Radovan Karadžić, Serbijos prezidento Slobodan Milošević, serbo Vojislav Šešelj, Juodkalnijos serbo Veselin Šljivančanin, Bosnijos kroatų Slobodan Praljak teismus, genocido Srebrenicoje, kroatų Ante Gotovina ir Mladen Markač bylas ir su jais susijusios Operacijos „Audra“ (angl. Operation Storm, kroat. Operacija Oluja) atvejį. Atsakymai pasiskirstė tarp turinčių minimalių žinių apie Tribunolo iškeltas bylas ir priimtus nuosprendžius (tokių buvo 2 respondentai, įvardiję 1-2 atvejus), susipažinusių su institucijos veiklos pavyzdžiais (6 respondentai, paminėję 3-4 atvejus) ir gerai informuotų (7 respondentai, žinoję apie 5 ir daugiau atvejų). Taigi galima teigti, jog apklaustieji pakankamai neblogai orientuojasi paklausti apie su Tribunolu susijusius atvejus. Kita vertus, pastebėtina, jog nei vienas iš tyrimo respondentų neįvardijo jokio asmens ar bylos atvejo (pavyzdžiui, bošniakų, albanų ir pan.), kurie nebūtų susiję su serbų ar kroatų kilmės individais.

⁸⁷ Anoniminis online interviu su autore, 2025 m. vasario 27 d.

⁸⁸ Selena Škrnički, online interviu su autore, 2025 m. kovo 29 d.

⁸⁹ Daniel Novosel, online interviu su autore, 2025 m. vasario 27 d.

⁹⁰ David Novak, online interviu su autore, 2024 m. gruodžio 21 d.

⁹¹ Anamarija Babok, online interviu su autore, 2025 m. kovo 30 d.

⁹² Anoniminis online interviu su autore, 2025 m. vasario 20 d.

„Bosnijos skerdiku“ vadinamą Ratko Mladić Tribunolą iki gyvos galvos nuteisė kalėti už nusikaltimus žmogiškumui, genocidą ir kitus karo nusikaltimus.⁹³ Faktą, jog pastarajam Tribunole buvo pateikti kaltinimai, o nusikaltimai įrodyti įvardija beveik pusė apklaustųjų (tai yra 7 iš 15), kurių nuomone, ši byla yra „labiausiai žinoma byla Hagoje“⁹⁴. Vienas respondentas, kilęs iš Zadaro, išreiškė pasipiktinimą dėl to, kad Mladić nebuvo nuteistas už savo nusikaltimus, jo požiūriu, įvykdytus Kroatijoje:

„Tai buvo blogas dalykas, jis [Mladić] buvo nuteistas tik už genocidą ir nusikaltimus Bosnijoje, už genocidą Srebrenicoje, bet jis nebuvo patrauktas baudžiamojon atsakomybėn už nusikaltimus Kroatijoje. Mes, Zadare, esame ypač jautrūs, nes Škabrnja jis vykdė genocidą. Tai nedidelis kaimas. (...) ir jie iš esmės išnaikino visus, kas buvo likę kaime, iš esmės visus žmones.“ (Vice, 25 m.)

Bosnijos kroatas Anonimas, stebėjęs įvykius iš šalies, antrina dėl Kroatijos reakcijos į šio asmens teismo procesą:

„(...) Ratko Mladić yra gana įdomus atvejis. Kai buvo paskelbtas nuosprendis, prisimenu ir pasipiktinimą Kroatijoje, nes jis buvo apkaltintas karo nusikaltimais tik Bosnijoje ir Hercegovinoje, o ne Kroatijoje. Ir tai buvo gana nepriimtina kroatams, Kroatijos Respublikai ir šiai politinei vadovybei.“ (Anonimas, 22 m.)

Savo ruožtu apie buvusį Bosnijos serbų lyderį ir pajėgų vadą Radovan Karadžić, atsakingą už dalį žiauriausių karo nusikaltimų, įskaitant Sarajevo apgultį ir žudynes Srebrenicoje, bei pripažintą kaltu dėl 10 iš 11 pareiktų kaltinimų⁹⁵, žinojo keturi respondentai. Serbijos prezidento Slobodan Milošević atveju, dauguma (12 iš 15) respondentų yra susipažinę su šia byla, šeši iš jų tuo pačiu ir informuoti, jog pastarasis dėl aplinkybių, susijusių su mirtimi, nesulaukė nuosprendžio, kai tuo tarpu kiti šeši apklaustieji apie tai neužsiminė ir teigė, kad Milošević buvo teisiamas. Trečdalis respondentų išskiria Vojislav Šešelį. Ultr nacionalistų Serbijos radikalios partijos lyderis Šešelį 2018 m. balandį galiausiai nuteistas 10 metų kalėti už nusikaltimų kurstymą savo kalbomis, pasakytomis karo metu, tačiau bausmės kalėjime neatliko, nes tą laiką jau buvo praleidęs sulaikytas.⁹⁶ Du informantai minėjo tik kaltinimus, o trys informantai su verdiktu buvo susipažinę, nors, vieno respondento supratimu, „tai nieko nereiškia, nes pastaruosius 10 metų jis buvo laisvėje“⁹⁷. Penktadaliui įstrigęs atvejis yra

⁹³ „ICTY delivers ruling on two landmark cases before shutting its doors“, International Justice Resource Center, žiūrėta 2025 m. balandžio 23 d. <https://ijrcenter.org/2017/12/06/icty-delivers-ruling-on-two-landmark-cases-before-shutting-its-doors/>.

⁹⁴ Anoniminis online interviu su autore, 2024 m. gruodžio 22 d.

⁹⁵ Julian Borger ir Owen Bowcott, „Radovan Karadžić sentenced to 40 years for Srebrenica genocide“, The Guardian, žiūrėta 2025 m. balandžio 23 d. <https://www.theguardian.com/world/2016/mar/24/radovan-karadzic-criminally-responsible-for-genocide-at-srebrenica>.

⁹⁶ Lamija Grebo, „Hague Court Sends Serbian Radicals' Case to Belgrade for Trial“, Balkan Insight, žiūrėta 2025 m. balandžio 25 d. <https://balkaninsight.com/2024/03/04/hague-court-sends-serbian-radicals-case-to-belgrade-for-trial/>.

⁹⁷ Vice Batur, online interviu su autore, 2025 m. kovo 12 d.

Veselin Šljivančanin, susijusio su Vukovaro įvykiais, byla, kurioje nuosprendis keitėsi net tris kartus – nuo penkerių iki septyniolikos ir galiausiai dešimties metų⁹⁸. Bosnijos kroatą Slobodan Praljak mini daugiau nei pusė respondentų – septyni respondentai jo pavardę, o vienas respondentas kalba apie „šešių generolų bylą“⁹⁹, kurioje figūravo Praljak. Informantams pažįstamos ir šio asmens neeilinės bylos aplinkybės, kai buvęs generolas Tribunolo teismo salėje mirė išgėręs nuodų po jam paskirtos 20 metų laisvės atėmimo bausmės¹⁰⁰. Tuo tarpu genocido Srebrenicoje aktas žinomas devyniems respondentams.

Operacija „Audra“ įvardijama penkių respondentų, kuriems svarbu tai, jog „jie neturėjo pakankamai įrodymų, kad buvo, tarkime, sąmokslas tarp valstybės vadovų ir atskirų asmenų vietoje, kurie vykdė karo nusikaltimus“¹⁰¹. Daugiausiai respondentų (13 iš 15) žino apie su Operacija „Audra“ susijusią ir Kroatijai aktualiausią generolo Ante Gotovina (penki informantai šalia mini kartu teistus Mladen Markač ir vienas užsimena apie Ivan Čermak) bylą ir kaltinimų panaikinimą. Ante Gotovina vadovavo operacijai „Audra“, kurios tikslas apėmė kontrolės serbų valdomose teritorijose atgavimą, ir kartu su Mladen Markač buvo nuteistas už serbų tautybės gyventojų išvaramą 1995 m.¹⁰² Respondentų nuomone, generolų paleidimas į laisvę kroatams suteikė didžiulį palengvėjimo jausmą ir džiaugsmingas emocijas, buvo itin svarbus įvykis, prikaustęs kiekvieno dėmesį (taip teigia 8 respondentai). Apie Ante Gotovina ir kitiems su juo susijusiems kaltinamiesiems panaikintų nuosprendžių reikšmę ir jautrumą Kroatijos žmonėms pasakoja respondentė Edita:

„Man net ašaros kaupiasi akyse, kai apie tai kalbu, nes tai toks, tarsi, pasididžiavimo tauta momentas, nes mūsų generolai vadovavo mūsų žmonėms, vadovavo mūsų kariuomenei, buvo nuteisti tam tikru momentu, jie buvo įkalinti, jiems buvo pateikti neteisingi kaltinimai, ir atrodė, kad visa tauta buvo apkaltinta, nes, sakykim, mes žinome tiesą. Ir tada, kai jie buvo išvaduoti, atrodė, kad kažkas pasakė: tai ne jūsų kaltė, nes ir nebuvo, ne apie tai viskas buvo.“ (Edita, 24 m.)

Pereinant prie informantų nuostatų Tarptautinio baudžiamojo tribunolo buvusiai Jugoslavijai atžvilgiu, galima pastebėti, jog požiūrio ir pasitikėjimo institucijos priimtais sprendimais klausimu respondentų atsakymai pasiskirsto į tris pozicijas: vertinančius daugiausiai neigiamai; nusiteikusius pozityviai; ir matančius tiek teigiamų, tiek neigiamų aspektų. Santykinai didžiausią grupę apklaustųjų (6 iš 15) vienija bendras supratimas, jog Tribunolo veikla turėjo daugiau trūkumų nei gerų savybių,

⁹⁸ Milica Stojanovic, „Serbian Municipality Supports War Criminal’s PR Event“, Balkan Insight, žiūrėta 2025 m. balandžio 25 d. <https://balkaninsight.com/2021/09/08/serbian-municipality-supports-war-criminals-pr-event/>.

⁹⁹ Anoniminis online interviu su autore, 2025 m. vasario 20 d.

¹⁰⁰ Owen Bowcott, „Bosnian Croat war criminal dies after taking poison in UN courtroom“, The Guardian, žiūrėta 2025 m. balandžio 25 d. <https://www.theguardian.com/law/2017/nov/29/un-war-crimes-defendant-claims-to-drink-poison-at-trial-in-hague-slobodan-praljak>.

¹⁰¹ Daniel Novosel, online interviu su autore, 2025 m. vasario 27 d.

¹⁰² Julian Borger, „War crimes convictions of two Croatian generals overturned“, The Guardian, žiūrėta 2025 m. balandžio 25 d. <https://www.theguardian.com/world/2012/nov/16/war-crimes-convictions-croat-generals-overturned>.

tačiau respondentų argumentai, kodėl jie atitinkamai taip žvelgia į šią instituciją, išsiskiria. Du informantai laikosi nuomonės, jog Tribunolo sprendimais negalima pasitikėti, nes jie selektyvūs ir turi politinę potekstę – tai orientuota į jų supratimu, nepakankamai griežtus verdiktus to nusipelnusiems arba atvirkščiai, pateiktus kaltinimus to nenusipelnusiems. Šie du respondentai lygina nuosprendžius serbams ir kroatams, per švelnius sprendimus serbų atžvilgiu pateikdami kaip įrodymą, kad Tribunalas savo darbo neatliko tinkamai, tai yra neįvykdė teisingumo:

„(...) kyla skepticizmas dėl jo nešališkumo, ypač mums, kroatams, ypač po to, kai Šešelį yra laisvėje, ypač po to, kai Ratko Mladić niekada nebuvo nuteistas už nusikaltimus, kuriuos įvykdė Kroatijoje, Vučić taip pat skleidė neapykantą, ir ypač po to, kai daug mūsų generolų buvo patraukti baudžiamojon atsakomybėn.“ (Vice, 25 m.)

„Šljivančanin, kuris iki pamatų susprogdino Vukovarą, jis gavo, tarkim, kelerius metus ir išėjo į laisvę (...) [Gotovina] sėdėjo kalėjime už Knino bombardavimą. Galite pamatyti filmuotą medžiagą, kai Kroatijos kariuomenė įžengia į Kniną. Sprogdinami du ar trys pastatai. Ant žemės stovi keli sunaikinti automobiliai, tačiau likusi miesto dalis yra nepaliesta. Taigi, apie kokius sugriovimus mes kalbame? (...) O šitas Šljivančanin, jis labai lengvai išsisuko.“ (Anonimas, 23 m.)

Bosnijos kroatas Anonimas taip pat komentuoja apie „politinį“ teismo pobūdį ir selektyvumą, tačiau jo argumentas kiek prieštarauja anksčiau minėtiems, nes, pastarojo suvokimu, serbai, tikrai įvykdę nemažai sunkių karo nusikaltimų, dominuoja kaip statistiškai didžiausias skaičius nuteistųjų, kai kitų tautybių asmenys, pavyzdžiui, albanai, „taip pat įvykdė karo nusikaltimų, bet jie niekada, niekada apie tai nekalba“¹⁰³. Savo ruožtu vienas respondentas mini įrodymų trūkumą, kitas akcentuoja produktyvaus proceso, veiksmingumo ir greičio stokos problemą. Paskutinis iš šios grupės informantų nekvestionuoja „teisingumo“, tačiau nesutinka, kad naudinga leisti tvarkyti situaciją jokio ryšio su regionu neturinčiam arbitrai iš išorės, Tribunalas jam kliūna kaip atstovaujantis „stipriai internacionalizuotą ir universalistinį liberalų požiūrį į tarptautinius santykius“¹⁰⁴. Nors minėti šeši respondentai pabrėžia aiškiai neigiamą savo požiūrį Tribunolo atžvilgiu, pusė jų sutinka, kad institucijos veikla bent iš dalies visgi buvo reikalinga.

Tuo tarpu keturi informantai pozityviai atsiliepia apie Tarptautinį baudžiamąjį tribunolą buvusiai Jugoslavijai. Trims iš šių apklaustųjų svarbu, kad tai buvo tarsi žvilgsnis iš šalies, objektyvumu pasižymėjęs tyrimas nuteisti asmenis, atsakingus už nusikaltimus, ir įgyvendinti teisingumą, taip pat „tai labai padėjo Kroatijos Respublikai atsidurti ten, kur esame šiandien“¹⁰⁵. Mažai informacijos turinti respondentė, nors, jos teigimu, „tiesą sakant, niekada apie tai

¹⁰³ Anoniminis online interviu su autore, 2024 m. gruodžio 21 d.

¹⁰⁴ Anoniminis online interviu su autore, 2025 m. vasario 27 d.

¹⁰⁵ Selena Škrnički, online interviu su autore, 2025 m. kovo 29 d.

negalvojo“¹⁰⁶, visgi yra įsitikinusi, kad apskritai tokio pobūdžio teismas reikalingas, ypač atsižvelgiant į šių dienų aktualijas Ukrainoje ar Vidurio Rytuose.

Savo ruožtu likę penki apklaustieji atstovauja tam tikram „vidurio keliui“ tarp dviejų polių, argumentuodami tiek už vieną, tiek ir už kitą pusę. Informantai sutinka, jog Tribunolas atliko naudingą darbą ir stengėsi suteikti „pabaigos“ jausmą po konfliktų buvusioje Jugoslavijoje, apkaltindamas nusikaltimus padariusius asmenis ir įvykdydamas tam tikrą teisingumą, kuris labai svarbus aukoms ir jų šeimoms. Vienas iš respondentų laikosi nuostatos, kad Tribunolas, bent jau Bosnijos karo atžvilgiu, nusikaltusius asmenis patraukė baudžiamojon atsakomybėn, todėl minimos institucijos nuosprendžiai Bosnijos kroatams atrodo patikimi, turint omenyje, jog „Bosnijoje niekas nebuvo nekaltas, tikrai, tai buvo karas tarp trijų ar net keturių pusių, jei skaičiuotume mažą anklavą Bosnijos šiaurės vakaruose“¹⁰⁷. Visgi šiam informantui dvejonių kelia sprendimai, liečiantys operaciją „Audra“ ir operaciją „Žaibas“ (angl. Operation Flash, kroat. Operacija Bljesak), tai yra Tribunolo nutarimai, jog nusikaltimai buvę individualūs užduoda klausimą, kaip teismas galėjo identifikuoti kiekvieną iš kaltųjų. Tačiau pastebėtina, kad respondentas pats nėra užtikrintas dėl savo pozicijos, nes tuojau pat prideda, kad be tarptautinės bendruomenės pritarimo, nei viena iš operacijų nebūtų įvykusi, kas paaiškina, kodėl „bylos buvo tokios“¹⁰⁸. Tarp likusių keturių apklaustųjų išryškėja daugiau neigiamų aspektų, susijusių su Tribunolo darbu, pavyzdžiui, versija, kad ne visi kaltieji buvo nuteisti, kaip ir ne visi sprendimai priimti teisingai (taip teigia 3 respondentai). Dar vienas informantas mini atidesnio ir nuodugnaus proceso trūkumą, referuojant į vėlyvą Slobodan Milošević suėmimą arba paleidimą „net kai kurių Kroatijos veikėjų, kuriems turėjo būti skirtos griežtesnės bausmės“¹⁰⁹.

Nepaisant išsiskyrusių respondentų vertinimų Tarptautinio baudžiamojo tribunolo buvusiai Jugoslavijai ir jo sprendimų atžvilgiu, Tribunolo indėlis susitaikymo su praeitimi procesui iš esmės suvokiamas be svarių skirtumų ta prasme, kad nei vienas informantas nepaminėjo vienareikšmiškai pozityvaus savo požiūrio. Trečdalis respondentų nebuvo kategoriškai neigiamos nuomonės ir įvardijo tam tikrą „ramybės“ jausmą nukentėjusiųjų artimiesiems, kurį Tribunolas padėjo pasiekti (taip teigia 2 respondentai). Kaip pabrėžia kitas informantas, šalia ramybės suteikimo, bėgant laikui Kroatijoje imta pripažinti serbų kilmės aukas, todėl tarsi atsirado „bandymo judėti pirmyn jausmas“¹¹⁰. Tribunolas parodė, kad klaidingai elgėsi abi pusės ir suteikė kroatams pasitenkinimą dėl įkalintų serbų valdžios atstovų (mini viena respondentė), o vienos informantės supratimu, institucija prisidėjo prie jaunimo žinių apie praeitį, nors, pasak jos, šiuo klausimu taip pat kyla abejonių. Tačiau bet koku

¹⁰⁶ Lea Jajaš, online interviu su autore, 2024 m. gruodžio 23 d.

¹⁰⁷ Domagoj Fuk, online interviu su autore, 2025 m. vasario 14 d.

¹⁰⁸ *Ibid.*

¹⁰⁹ Daniel Novosel, online interviu su autore, 2025 m. vasario 27 d.

¹¹⁰ Domagoj Fuk, online interviu su autore, 2025 m. vasario 14 d.

atveju, ir aptarti penki respondentai, ir likę tyrimo dalyviai pirmiausia laikėsi nuostatos, kad Tribunolas neturėjo teigiamos įtakos susitaikymo procesams regione. Viena vertus, anot respondentų, ši institucija ne padėjo buvusios Jugoslavijos gyventojams susitaikyti su praeitimi, o kaip tik atvirkščiai – pakenkė, sukurdamą naujo pobūdžio atskirties tipų, orientuotų į besiskiriančias interpretacijas (mini 8 iš 15 informantų). Pasak respondentų, Tribunolas „veikiau pagilino nesutarimus, o ne privertė siekti tarpusavio supratimo“¹¹¹, „labiau pasitarnavo įtampai sukurti, o ne jai išspręsti“¹¹² ir „sugrąžino žmonių traumas“¹¹³. Kaip svarsto vienas informantas, tam, kad Tribunolas išties prisidėtų prie teigiamų pokyčių, buvo būtina įtraukti institucijas, „kurios iš tikrųjų sukurtų suvokimą apie tarptautinio tribunolo poreikį“¹¹⁴. Skaldymu pasižymintį institucijos poveikį regionui įvertino Bosnijos kroatas Anonimas:

„Jei paklausite kroatų, ką manote apie nuosprendį Ratko Mladić, jie atsakys, kad taip, tai gerai. Jis buvo karo nusikaltėlis. Jei paklausite serbo ar bošniako apie Slobodan Praljak, jie atsakys, o, tai gerai. (...) Tai tiesiog skaldo visuomenę. Ir aš žinau, kad teismas formaliai nustojo egzistuoti 2017 m., (...) bet tam tikra prasme aš džiaugiuosi, nes jis tiesiog suskaldė žmones, ypač Bosnijoje ir Hercegovinoje bei Kroatijoje.“ (Anonimas, 22 m.)

Savo ruožtu kita dalis (7 iš 15) respondentų atkreipia dėmesį ne į pačios institucijos ar jos veiklos trūkumus, bet mini judėti pirmyn nepasiruošusią visuomenę ir politinį elitą kaip veiksnį, dėl kurio Tribunolas negalėjo pozityviai paveikti susitaikymo su praeitimi procesų. Anot informantų, karą išgyvenusi ir vis dar jį prisimenanti karta turi asmeninį, dažnai skausmingą santykį su praeitimi, todėl ir atitinkamą nuomonę apie buvusių įvykių, kurią pakoreguoti yra sudėtinga, nes „sunkiausia yra pakeisti žmonių mąstymą ir tai, kas yra jų galvose“¹¹⁵. Prie tam tikros pažangos stabdymo, pasak informantų, prisideda ir nacionalinių valdžios institucijų uždaramas šiuo klausimu, praeities nuoskaudoms darant įtaką šiandieniniams politiniams klausimams. Respondentė Edita mini konkretų pavyzdį santykiuose su Serbija, tai yra pastarosios stojimo į Europos Sąjungą atvejį, kai nuomonių išsiskyrimas šioje sferoje traktuojamas kaip „karo atspindys“¹¹⁶. Visgi respondentai išreiškia viltį, jog būtent ilgesnis laiko tarpas ir naujų kartų, nebeturinčių sąlyčio taškų su karais, atėjimas gali būti taip reikalingas lūžis pokyčių kelyje:

„Žinote, mes visada savęs klausiamo, kada tai baigsis? Kada nebeliks neapykantos? (...) Ir yra vienas atsakymas, kuris man labai, labai patinka: turi praeiti daug kartų, ir galbūt tada atsiras žmonių, kurie nebeprisimins karo, žmonių, kurie net nebuvo užauginti karo

¹¹¹ Vice Batur, online interviu su autore, 2025 m. kovo 12 d.

¹¹² Anoniminis online interviu su autore, 2025 m. vasario 27 d.

¹¹³ Anoniminis online interviu su autore, 2024 m. gruodžio 22 d.

¹¹⁴ Anoniminis online interviu su autore, 2025 m. vasario 27 d.

¹¹⁵ Lea Jajaš, online interviu su autore, 2024 m. gruodžio 23 d.

¹¹⁶ Edita Krušlin, online interviu su autore, 2024 m. gruodžio 18 d.

kartos, pavyzdžiui, mano anūkai. Ir tik tada, sakyčiau, galbūt bus taika. (...) tam reikia laiko. Reikia energijos ir reikia naujų kartų, kurių neapgaubia nei neapykanta, nei, sakykime, piktos kalbos apie mūsų kaimynus.” (Slena, 23 m.)

Taigi šioje dalyje aptartos kroatų akademinio jaunimo žinios ir nuostatos Tarptautinio baudžiamojo tribunolo buvusiai Jugoslavijai atžvilgiu leidžia suprasti, jog apklaustųjų grupė ne tik žino, kas yra šis Tribunolas, bet ir geba įvardinti bent kelias jo nagrinėtas bylas. Tiesa, informantams daugiausiai girdėti yra labiausiai pagarsėję nuosprendžiai arba tie, kurie susiję su kroatų kilmės individais, kitaip tariant, aktualūs patiems kroatams. Savo ruožtu institucijos vertinimas tyrimo dalyvių tarpe beveik lygiomis dalimis išsiskirstė į neigiamą, teigiamą ir „vidurio“ kelią, kas rodo nevienalytę poziciją. Tačiau nepaisant vieningų nuostatų trūkumo šiuo atžvilgiu, Tribunolo indėlis į susitaikymo procesus regione iš esmės vienareikšmiškai sutampa, tai yra atmetamas iš pozityviosios pusės. Nemaža dalis respondentų vartojamų argumentų persidengia su nacionalistiniais naratyvais dėl Tribunolo delegitimizacijos, neigiamo Tribunolo poveikio, kroatų karo nusikaltimų nepripažinimo.

3.3 Informacijos šaltiniai ir konfliktų bei Tribunolo vaizdavimas viešojoje erdvėje

Analizuojant kroatų akademinio jaunimo požiūrį į Tarptautinį baudžiamąjį tribunolą buvusiai Jugoslavijai, labai svarbu išsiaiškinti, kokie yra jų gaunamos informacijos šaltiniai ir kurie laikomi patikimais, kaip abu šie aspektai (karai ir Tribunolas) pristatomi viešojoje erdvėje, ar ir su kokio pobūdžio debatais, nesutampančiomis pozicijomis susiduriama artimoje aplinkoje ir universitete. Todėl tyrimo informantų buvo klausiama, iš kokių šaltinių jie gauna informaciją apie vykusius karus ir Tribunolo veiklą ir ką jiems dėstė mokykloje; ar daug ir dažnai apie tai kalbama viešojoje erdvėje (žiniasklaidoje, viešose diskusijose), kokie pagrindiniai formatai, kas juose dalyvauja ir ką kalba, kaip šia tema pasisako politikai, ar tai įtikina ir ar pritaria tam; ar šios temos (karai, tribunolo veikimas) reprezentuojamos mene, kine ir ką tiksliai atsimena; ar jų aplinkoje, šeimoje, draugų rate yra debatų karų ir tribunolo veikimo tema, ar kyla kokie nors nesutarimai, konfliktai dėl skirtingų pozicijų ir ar ši tema paliečiama universitete paskaitų metu, ar egzistuoja nesutampančios perspektyvos tarp studentų ir universiteto profesorių.

Pokalbių su respondentais metu išsiskyrė pagrindiniai jų gaunamos informacijos šaltiniai. Apklaustieji mini istorijos švietimą mokyklose (8 iš 15); žiniasklaidą (6 iš 15); politinį diskursą (įvardija penktadalis respondentų); beveik visi (14 iš 15) informantai pažymi šeimos pasakojimų (arba jų nebuvimo) svarbą; aptaria savarankiškai surastus šaltinius (mini 12 iš 15), pavyzdžiui, knygas, mokslinę literatūrą, užsienio dokumentinius filmus, paiešką internete; universiteto fakultete

gaunamą informaciją (6 iš 15); televiziją (minima 3 asmenų); ir diskusijas (6 iš 15) – su draugais, su kariavusiais individais, viešas diskusijas. Itin svarbu tai, jog net dvylika respondentų teigia informaciją gaunantys ne tik iš vietinių šaltinių (vietinės žiniasklaidos, vietinių politikų, istorijos vadovėlių ar artimos aplinkos), bet ir ieškantys patys, kas rodo tam tikrą domėjimąsi šiais klausimais ir potencialiai kritišką vertinimą vietinių šaltinių atžvilgiu, tai yra ne tik pasikliaunama kitais, bet ir įdedama pastangų pažvelgti plačiau, tarsi „ištrūkti iš burbulo“¹¹⁷. Kaip apie užsienio šaltinius pabrėžia vienas iš informantų, „lyginu šiuos du dalykus – mūsų nacionalinius šaltinius ir užsienio šaltinius, nes kroatų šaltiniai, žinoma, bus išsamesni, emocingesni ir panašiai, bet užsienio šaltiniai gali būti objektyvesni“¹¹⁸. Anot kito respondento, savarankiškas domėjimasis padėjo suvokti, jog „tai nėra tokia vienpusiška istorija“¹¹⁹.

Dauguma respondentų (11 iš 15), kalbėdami apie mokyklose vykdomą istorijos švietimą, atkreipia dėmesį į tai, jog su Tribunolu susijusių aspektų mokymas vykdavo labai siaurai, „nežinau, viena pastraipa apie tą Tribunolą“¹²⁰. Informantų teigimu, akcentuoti tik esminiai punktai, pavyzdžiui, kas apskritai yra ši institucija ar koks jos tikslas, tačiau „mes daug nekalbėjome, nes, kai mokiausi mokykloje, tai vis dar vyko ir manau, kad mes nenorėjome daug kalbėti“¹²¹. Nors vienai respondentei atrodo, jog „tai yra didelis dalykas mūsų švietime, kad tu mokaisi apie Tėvynės karą ir viską, kas vyko po Tėvynės karo“¹²², savo ruožtu keturi respondentai pabrėžia ne tik informacijos apie Tribunolą trūkumą mokantis istorijos, bet ir nepakankamą Tėvynės karo aptarimą – tai buvo kažkas, apie ką kalbėta, anot informantų, tik pačiame vadovėlių gale. Šią situaciją respondentas Anonimas mato kaip tam tikrą „pokštą“:

„Tai gali jus šokiruoti, bet, kaip čia pasakius, istorijos pamokos (...) mokykloje buvo orientuotos į bet ką, tik ne į šį karą, todėl mes iš tikrųjų nelabai daug kalbėjome apie tą karą. (...) istorijos mokymas yra tarsi pokštas. (...) labai juokinga, kad taip mažai mokomės apie neseniai vykusį karą, paskutinį karą, kuriame dalyvavome.“ (Anonimas, 23 m.)

Tėvynės karo atžvilgiu penktadalis respondentų mini abstraktų pagrindinių faktų mokymą, trečdalis įvardija mokyklose pateikiamą serbų kaltės ir agresijos prieš Kroatiją versiją, o likusi informantų dalis detalių nekonkretizuoja. Istorijos švietimą mokyklose kritiškai įvertina daugiau nei pusė respondentų (8 iš 15), kurių supratimu, „mokykloje yra labai tendencingas pasakojimas“¹²³ ir

¹¹⁷ Selena Škrnički, online interviu su autore, 2025 m. kovo 29 d.

¹¹⁸ Anoniminis online interviu su autore, 2024 m. gruodžio 22 d.

¹¹⁹ David Novak, online interviu su autore, 2024 m. gruodžio 21 d.

¹²⁰ Selena Škrnički, online interviu su autore, 2025 m. kovo 29 d.

¹²¹ Anamarija Babok, online interviu su autore, 2025 m. kovo 30 d.

¹²² Edita Krušlin, online interviu su autore, 2024 m. gruodžio 18 d.

¹²³ Anoniminis online interviu su autore, 2025 m. vasario 20 d.

„gana šališkas požiūris“¹²⁴. Anot respondentės Selenos, mokant istorijos ignoruojami ir nutylimi, pavyzdžiui, kroatų veiksmai ir jų pasekmės:

„Apie tai, kas vyko Bosnijoje, mes daug nekalbame. Mes nekalbame apie tai, ką padarėme Bosnijoje. Nekalbame apie tai, ką padarėme, galbūt tam, kad sukeltume tam tikrą priešišką aplinką su Serbija. Visų šių dalykų nerasite mūsų istorijos vadovėliuose.“
(Slena, 23 m.)

Daugumos (10 iš 15) respondentų nuomone, viešojoje erdvėje (žiniasklaidoje, politiniame diskurse, viešose diskusijose) apie karą kalbama dažnai, „vis dar daug“¹²⁵, o „Tėvynės karas yra labai įtraukiamas į diskusijas apie viską, kas susiję su mūsų politiniu gyvenimu“¹²⁶. Savo ruožtu su Tribunalu susiję aspektai, anot daugiau nei pusės apklaustųjų, minimi retai, tai tarsi kažkas, kas liko praeityje, ypač „po to, kai Hagoje faktiškai baigėsi teismo procesai“¹²⁷. Pasak respondentų, daugiausiai karo tematika viešojoje erdvėje minima per atitinkamas atminimo dienas, švenčiant pergalę ir nepriklausomybę ar kitas kroatams svarbias metines, pavyzdžiui, Vukovaro puolimą ar operaciją „Audra“ (taip teigia 9 iš 15 respondentų). Tačiau labiausiai išnaudojantys karą, pasak informantų, yra politikai, kurie stengiasi gauti asmeninės naudos ir pritraukti šiai temai prijauniančius rinkėjus (mini 9 respondentai), kitaip tariant, karas „visada instrumentalizuojamas kaip priemonė savo politiniams tikslams įgyvendinti“¹²⁸ ir „naudojamas tam tikram rinkėjų tipui surinkti, kelias partijoms, pasitelkiant tokias nuotaikas ir sukeliant tam tikrus prisiminimus apie mūsų šlovės laikus“¹²⁹. Vienas informantas pateikia įdomią mintį, kad iš politikų Kroatijoje tam tikra prasme netgi reikalaujama, kad jų diskursas atitiktų priimtą pasakojimą:

„(...) tikimasi, kad politikai Kroatijoje atsirems į bendrą naratyvą, kurį sukūrė tuometinė Kroatijos vyriausybė. Iš jų vis dar tikimasi, kad, tarkime, jei viešajame disкурse kalbėsi apie tai, kad operacija „Audra“ galėjo būti kažkas blogo, tuoj pat bus ekskomunikuotas iš visuomenės, bus išdavikas, bus toks ir anoks, neišmanai istorijos, nežinai, apie ką kalbi.“ (Anonimas, 23 m.)

Paklausti, ar juos visgi įtikina su karu susijusių aspektų pateikimas viešojoje erdvėje, trys respondentai vienareikšmiškai atsakyti negalėjo, bet dauguma informantų (12 iš 15) teigė tam nepritariančius. Respondentų suvokimu, pateikiama retorika gali būti priimtina asmenims, „kurie iš tikrųjų yra labai konservatyvūs, kurie nėra labai atviri, kurie yra labiau dešiniojo sparno ir kurie nemato naudos iš nieko kito, tik iš etniškai švarios šalies“¹³⁰ arba vyresnio amžiaus žmonėms, kurie

¹²⁴ Anoniminis online interviu su autore, 2025 m. vasario 27 d.

¹²⁵ Anoniminis online interviu su autore, 2025 m. kovo 25 d.

¹²⁶ Edita Krušlin, online interviu su autore, 2024 m. gruodžio 18 d.

¹²⁷ Domagoj Fuk, online interviu su autore, 2025 m. vasario 14 d.

¹²⁸ Anoniminis online interviu su autore, 2025 m. vasario 27 d.

¹²⁹ Daniel Novosel, online interviu su autore, 2025 m. vasario 27 d.

¹³⁰ Slena Škrnički, online interviu su autore, 2025 m. kovo 29 d.

„patys neatlieka tyrimų, todėl jie gali tapti propagandos aukomis“¹³¹. Kaip pabrėžia viena iš respondenčių, tam tikros partijos, šiuo atveju minima Domovinski Pokret (liet. Tėvynės judėjimas), persistengia bandydamos iškelti Tėvynės karo temą į politinės darbotvarkės viršų, siūlydamos, pavyzdžiui, Tėvynės karo muziejų įrengimą visuose šalies miestuose:

„(...) leisti valstybės pinigus ir mokesčių pinigus Tėvynės karo muziejaus statybai kiekviename Kroatijos mieste, kai mums trūksta vaikų darželių, mokyklų, socialinės pagalbos tiems, kuriems jos reikia, kai mums trūksta daugybės pagrindinių, pavyzdžiui, infrastruktūros poreikių, yra beprotiška, nes tavo idėja yra šlovinti mūsų praeities momentą įtraukiant jį į dabartinį politinį naratyvą?“ (Edita, 24 m.)

Kito informanto nuomone, politikai turėtų susikonsultuoti ne į politinę naudą sau, bet viešai aptarti ir spręsti atitinkamas valstybės problemas, tokias kaip tikrųjų karo veteranų socialinė apsauga ir pagalba jiems, nes tie, „kuriems iš tikrųjų reikia pagalbos, ypač psichologinės, kartais lieka nuošalyje“¹³². Savo ruožtu respondentai įsitikinę, jog jų akademinė patirtis ir žinios yra tai, kas leidžia kritiškai įvertinti viešojoje erdvėje skleidžiamą tam tikro pobūdžio diskursą, orientuotą į populizmą:

„Gal tai nuskambės pretenzingai, bet esu per daug išsilavinusi, kad nesuprasčiau jų sakinių ir minčių. Tai populizmas pačiame gražiausiame savo pavidale, žinote? Ir aš negaliu to pakęsti.“ (Lea, 24 m.)

„Klausykite, tai nėra įtikinama tokiems išsilavinusiems žmonėms kaip jūs ir aš, (...) kurie yra išmokyti abejoti arba tikrinti tam tikrus šaltinius, bet, žinote, tai populistinis dalykas. Tai populizmas.“ (David, 23 m.)

Tuo tarpu aptardami šių temų, tai yra karo ir Tribunolo veikimo reprezentacijas mene, kine ar muzikoje, dauguma informantų sako, jog nėra susidūrę su jokia meno forma, kurioje būtų įprasminas karas ar Tribunolo veikla (taip teigia 11 iš 15), mažuma (4 iš 15) informantų įvardija kelias meno rūšis. Karo atžvilgiu du respondentai atitinkamai kalba apie „vizualines reprezentacijas meno kūrinuose“¹³³ ir „grafčius“¹³⁴, o kiti du respondentai užsimena apie Tribunolo tematikos vaizdavimą „juokinguose Carla del Ponte piešiniuose“¹³⁵ ir bosnių teatro pjesėje pavadinimu „Audicija“, „mėgstamoje ir Kroatijoje“¹³⁶. Filmų industrija dominuoja pokalbiuose su informantai, tačiau jų požiūriai išsiskiria – devyni respondentai tikina, jog žino kelis filmus ir jų mažai sukurta, kai tuo tarpu šeši respondentai teigia, jog „didelė dalis filmografijos kūrybos yra apie karą“¹³⁷. Keturiems

¹³¹ Anoniminis online interviu su autore, 2024 m. gruodžio 21 d.

¹³² Anoniminis online interviu su autore, 2024 m. gruodžio 22 d.

¹³³ Domagoj Fuk, online interviu su autore, 2025 m. vasario 14 d.

¹³⁴ Anoniminis online interviu su autore, 2024 m. gruodžio 22 d.

¹³⁵ David Novak, online interviu su autore, 2024 m. gruodžio 21 d.

¹³⁶ Anoniminis online interviu su autore, 2025 m. vasario 27 d.

¹³⁷ Lea Jajaš, online interviu su autore, 2024 m. gruodžio 23 d.

informantams gerai pažįstamas serialas apie generolą Ante Gotovina, pavadinimu „General“ (liet. Generolas), tačiau dviejų respondentų nuomone, šis serialas objektyviai karo įvykių neparodo:

„Tiesiog sukuriamas iliuzinis ar fantastinis žvilgsnis į Ante Gotovina, kuris vienas išgelbėjo Kroatiją ir ją išvadavo. Tai reiškia, kad jis tampa daugiau nei žmogumi, kuriuo realioje gyvenime jis nebuvo.“ (Daniel, 27 m.)

Dar viena išskiriama reprezentacijos forma – muzika, kurią pamini šeši respondentai: „yra daug diskurso muzikoje ir mes turime tam tikrų autorių ir tam tikrų menininkų, kurie tikrai grindžia savo kūrybą šiuo stipriu nacionalistiniu identitetu“¹³⁸. Penki informantai kaip pavyzdį tiesiogiai įvardija (arba duoda suprasti, jog kalba apie) populiarių kroatų atlikėją Marko Perković-Thompson ir jo dainą „Ako ne znaš šta je bilo“ (angl. If you don't know what happened), orientuotą į Tėvynės karą Kroatijoje. Vienas respondentas pasakoja, kad ankstesniuose šio atlikėjo koncertuose dažnai išryškėdavo, koks yra kroatų supratimas apie tuo metu vykdytą Tribunolo veiklą ir jo inicijuotus procesus, pavyzdžiui, kai teismas įkalino Ante Gotovina ir su juo susijusius asmenis, žmonės koncerte „palikdavo jiems tuščias kėdes, laukdami jų grįžtant iš teismo, nes turėjo tokį suvokimą, kad jie nekalti“¹³⁹. Kita informantė pabrėžia, jog tokio pobūdžio kūryba, jos nuomone, daro neigiamą poveikį jaunimui ir turėtų būti boikotuojama:

„Yra viena daina, kuri prasideda žodžiais: „Nužudyk serbus“. (...) Ir tada jūs turite, sakykim, penkiolikmetį, tiesiog dainuojantį: „taip, nužudyk, nužudyk serbus“. Ir aš manau, kad tai yra gana didelė problema, todėl tikėjausi, kad jis bus sabotuojamas, bet, deja, taip nebuvo. (...) nekenčiu tos žinutės, kurią pasiuntėme, kai tiek daug žmoniųėjo į jo koncertą.“ (Selena, 23 m.)

Dauguma (12 iš 15) respondentų savo aplinkoje, šeimoje ar draugų rate nepastebi kylančių diskusijų ar nesutarimų dėl skirtingų pozicijų karų ir Tribunolo veikimo atžvilgiu, tuo tarpu likę trys respondentai manė, kad diskusijų yra nemažai. Viena iš diskusijų nebuvimo priežasčių, pasak informantų, yra tam tikras sunkiai pakeičiamų nuostatų įsitvirtinimas šiais klausimais, kitaip tariant, „tarp mano draugų ir mano šeimos narių mūsų nuomonės tikrai nusistovėjusios“¹⁴⁰, taip pat tai susiję ir su požiūrio vienybe, nes, kaip teigia respondentas Anonimas, „Kroatijoje, manau, daugiau žmonių linkę į tai žiūrėti vienodai, žmonės sutaria“¹⁴¹. Dar vienas atsakymas galėtų būti „socialinis burbulas“, nes „žmonės dažniausiai bendrauja su tais, kurie turi panašias nuomones kaip ir jie“¹⁴². Savo ruožtu vienas informantas, minėdamas draugus ir kolegas iš Serbijos, akcentavo, jog apskritai nemato prasmės su jais kelti šią temą:

¹³⁸ Edita Krušlin, online interviu su autore, 2024 m. gruodžio 18 d.

¹³⁹ Domagoj Fuk, online interviu su autore, 2025 m. vasario 14 d.

¹⁴⁰ Anoniminis online interviu su autore, 2025 m. vasario 17 d.

¹⁴¹ Anoniminis online interviu su autore, 2025 m. kovo 12 d.

¹⁴² Domagoj Fuk, online interviu su autore, 2025 m. vasario 14 d.

„(...) nepradėjau šios temos su draugais ir kolegomis serbais, bet tikrai nenoriu, nes neturiu poreikio arba neturiu, kaip sakant, jokios naudos. (...) Tai tikrai nėra produktyvi diskusija. Tai tam tikra prasme blogai abiem pusėms ir vargina abi puses.“ (David, 23 m.)

Tuo tarpu šeši respondentai teigia labai mažai susidūrę arba visai nesusidūrę su karo ir Tribunolo aptarimu universitete ir paskaitų metu, o dauguma (9 iš 15) informantų nurodo, kad jų lankomuose kursuose šie aspektai daugiau ar mažiau buvo paliesti. Visgi Tėvynės karas, anot respondentų, labiau paminimas kontekste, o ne nagrinėjamas kaip „kaip konkreti problema, kaip konkretus istorinis taškas“¹⁴³, nors du respondentai prisimena atvejį, kai dalyvavo seminare ir „diskutavo apie karą“¹⁴⁴. Septyni respondentai sutaria, jog universitete dėsto ir skirtingų pažiūrų profesorių, kurių perspektyvos kartais nesutampa su studentų nuostatomis, tačiau tai neperžengia konstruktyvaus pokalbio ribų (taip teigia 6 apklaustieji). Tiesa, vieno respondento supratimu, konfliktų nekyla ne todėl, kad paprasčiausiai nėra priežasčių tokiems atsirasti, bet todėl, kad studentai vengia garsiai išreikšti savo poziciją:

„(...) dauguma mūsų mieliau tyli, nes jie yra profesoriai. Mes esame studentai. Ir kaip mes galime baigti studijas, jei mes, nežinau, jei su jais konfliktuojame? (...) aš mieliau tiesiog tyliu, nes jei garsiai pasakyčiau savo tikrąją politinę nuomonę, man priklijuotų milijoną etikečių: rasistas, nacis ir t.t. Taigi, aš tiesiog mieliau tyliu, kad gaučiau magistro laipsnį, o po to galėsiu pasikalbėti.“ (Anonimas, 23 m.)

Šeimos istorijų atžvilgiu respondentai pasidalijo į dvi grupes. Pirmoji grupė (8 iš 15) informantų kalba apie šeimos narių pasakojimus, kurie nebuvo orientuoti į vienpusišką įvykių pateikimą arba šeimos pokalbiuose karo tema apskritai nedominavo. Dvi respondentės užsiminė, jog iš savo artimųjų niekada negirdėjo kažko neigiamo, nukreipto į kitą konflikte dalyvavusią pusę, nes „mano tėtis visada sakydavo – mes niekam nejaučiame neapykantos, tai buvo politika, serbai yra tikrai geri žmonės, aš buvau taip auklėjama“¹⁴⁵. Kiti du respondentai atkreipia dėmesį, jog jų giminėje buvo kitos tautybės asmenų (pvz., etninių serbų), todėl pasakojimų perspektyva yra labiau įtraukianti. Likę keturi informantai teigė, kad jų tėvai ar artimi giminaičiai tiesiogiai nedalyvavo kare arba detalai apie tai nepasakojo, taigi „nebuvo taip daug galvojama apie visą tą procesą“¹⁴⁶. Kitaip tariant, panašu, jog šios grupės respondentų pasakojimai iš šeimos nėra stipriai „emociškai įkrauti“. Tuo tarpu antroji grupė (7 iš 15) respondentų pabrėžė, jog jų šeimos nariai dalyvavo kare, dalijosi savo prisiminimais (ir dažnu atveju kančiomis) arba detalai pasakojo apie tai, kas vyko fronto linijose. Anot respondentų, jiems tarsi buvo perduotos tos patirtys, nes „mano tėtis buvo aktyvus karo dalyvis ir aš daug girdėjau

¹⁴³ Edita Krušlin, online interviu su autore, 2024 m. gruodžio 18 d.

¹⁴⁴ Domagoj Fuk, online interviu su autore, 2025 m. vasario 14 d.

¹⁴⁵ Selena Škrnički, online interviu su autore, 2025 m. kovo 29 d.

¹⁴⁶ David Novak, online interviu su autore, 2024 m. gruodžio 21 d.

apie karą iš jo pusės, iš jo požiūrio“¹⁴⁷, „nuo pat vaikystės buvau įsitraukęs į šią temą“¹⁴⁸, „aš asmeniškai žinau, nes mano tėvas dalyvavo kare“¹⁴⁹. Šie septyni respondentai pastebimai įsisavina artimųjų pasakojimus ir remiasi jais kaip patikimiausiu šaltiniu savo atsakymams.

Pokalbių su respondентаis metu buvo matyti, jog iš šeimos narių perimti prisiminimai apie karą (arba jų nebuvimas) bei jų pobūdis, arba Hirsch žodžiais tariant, santykis su jų patirtimis, yra tas veiksnys, kuris galėtų paaiškinti tiek informantų žinių lygį, tiek ir jų nuostatas. Tie, kurie „paveldėjo“ labiau kategoriškus, emociškai įkrautus, tiesiogine patirtimi grįstus šeimos prisiminimus, buvo linkę disponuoti didesniu kiekiu informacijos apie karus ir Tribunolą, teikti asmeninius pavyzdžius ir turėti tvirtesnę nuomonę atitinkamais klausimais, nei tie, kurie tikina „neaugę tokioje šeimoje, kuri būtų apsėsta karo“¹⁵⁰. Apie tai kalba ir patys respondentai, kurių teigimu „tai iš tikrųjų priklauso nuo to, kaip šeima iš tikrųjų pasakojo apie karą“¹⁵¹, todėl individai, „kurių šeimos tiesiogiai patyrė konfliktą labiau nei, pavyzdžiui, aš arba kas nors iš Istrijos, bus, sakykime jautresni šiai temai“¹⁵². Kaip teigia Bosnijos kroatas, prie šeimos istorijų labai svarbios yra ir vietovės, iš kurių asmenys kilę:

„Manau, kad tai priklauso nuo to, iš kur jie yra kilę. nes Kroatijoje labiausiai nukentėjo Slavonija ir Dalmacija. Todėl manau, kad jaunimas, atvykęs iš šių Kroatijos vietovių, turi šiek tiek kitokį vaizdą (...) Pažįstu keletą žmonių iš Slavonijos, kurie labai priešišškai nusiteikę serbų, Slobodan Milošević atžvilgiu, o kai kurie iš Varaždino, t.y. šiaurinės Kroatijos dalies, neturi labai tvirtos nuomonės. (...) Taip pat priklauso ir nuo to, ar tavo tėvas dalyvavo kare kaip kareivis, ar ne.“ (Anonimas, 22 m.)

Iš pokalbių su respondентаis metu surinktų duomenų galima daryti išvadą, jog kroatų akademinis jaunimas „įsisavina“ šeimos istorijas ir priklausomai nuo jų pobūdžio, formuluoja savo nuostatas į atitinkamus klausimus. Šalia veikia ir Kroatijos švietime bei viešojoje erdvėje paplitę nacionalistiniai naratyvai, nuo kurių visiškai atsiriboti neįmanoma, nes „tai yra tiesiai jums prieš akis“¹⁵³, o ir pats Tėvynės karas užima poziciją „nacionalinio mito, jei suprantate, ką noriu pasakyti, kad pats karas yra tarsi ta tema, apie kurią visi privalo žinoti ir ant kurios buvo pastatyta pati valstybė“¹⁵⁴. Visgi išryškėja ir tai, jog prie žinių lygmens ir kritinio mąstymo lavinimo labai prisideda savarankiškai surandami šaltiniai ir apskritai domėjimasis tematika, ką paskatina ir universitetas bei jo aplinka.

¹⁴⁷ Vice Batur, online interviu su autore, 2025 m. kovo 12 d.

¹⁴⁸ Anoniminis online interviu su autore, 2024 m. gruodžio 22 d.

¹⁴⁹ Anoniminis online interviu su autore, 2024 m. gruodžio 21 d.

¹⁵⁰ Lea Jajaš, online interviu su autore, 2024 m. gruodžio 23 d.

¹⁵¹ Selena Škrnički, online interviu su autore, 2025 m. kovo 29 d.

¹⁵² Daniel Novosel, online interviu su autore, 2025 m. vasario 27 d.

¹⁵³ Lea Jajaš, online interviu su autore, 2024 m. gruodžio 23 d.

¹⁵⁴ Domagoj Fuk, online interviu su autore, 2025 m. vasario 14 d.

Išvados

Šiame darbe buvo siekiama suprasti, kaip akademinis kroatų jaunimas vertina Tarptautinį baudžiamąjį tribunolą buvusiai Jugoslavijai. Remiantis Aleidos Assmann apibūdintais socialinės ir politinės atminties tipais, išplečiant tai Marianne Hirsch postatminties sampratą ir kitų autorių teorinėmis prielaidomis apie antrosios kartos atmintį kaip lengviau paveikiamą ir negebančią atsilaikyti susidūrus su išorės spaudimu, bei papildant mokslininkų, tiriančių Kroatijos visuomenės atmintį apie 90-ųjų karus ir požiūrį į Tribunolą, įžvalgomis apie dominuojančius nacionalistinius naratyvus, tyrimo tikslui pasiekti buvo analizuojami penkiolika interviu su kroatų akademiniu jaunimu, besimokančiu Zagrebo universitete Politikos mokslų fakultete.

Turinio analizės metodas leido pamatyti, ką respondentai galvoja vienu ar kitu tyrimui reikšmingu klausimu, susijusiu su požiūriu į 90-tųjų karus, žiniomis ir nuostatomis Tarptautinio baudžiamąjo tribunolo buvusiai Jugoslavijai atžvilgiu, informacijos šaltiniais ir konfliktų bei Tribunolo vaizdavimu viešojoje erdvėje. Paaiškėjo, jog kroatų akademinis jaunimas iš esmės yra informuotas apie 90-tųjų konfliktų buvusioje Jugoslavijoje įvykius, ypač apie Tėvynės karą, ir geba išreikšti poziciją dėl to, kam derėtų priskirti atsakomybę ir kaltę dėl kilusių nesutarimų. Kroatų studentai nepateikia vienareikšmiškos pozicijos, todėl jų atsakymuose galima rasti įvairių interpretacijų, susijusių su kaltės nustatymu. Nepaisant to, kaip svarbiausia ir labiausiai atsakinga veikėja iškyla Serbija, kurios agresyvus vaidmuo nėra ginčijamas nei vieno respondento. Savo ruožtu Serbijos prezidentas Slobodan Milošević pristatomas kaip pagrindinis asmuo, išprovokavęs neramumus. Kita vertus, daugelis jaunimo atstovų kritišku žvilgsniu vertina visų dalyvavusių pusių įsitraukimą, todėl mini ne tik serbų atsakomybę, bet ir, pavyzdžiui, kroatų priešiškus veiksmus ir netinkamą reakciją santykyje su Kroatijos serbais, taip pat referuojama į kroatų atsakomybę Bosnijos kare ir pan. Nacionalistinis naratyvas, orientuotas į Tėvynės karą iš dalies persikelia į jaunimo diskursą, tačiau atsakymuose pilnai nedominuoja ir daugiausiai akcentuojamas minint serbų agresiją. Tuo tarpu kroatų neigiamo pobūdžio dalyvavimas Bosnijoje daugumos nėra paminimas, todėl sufleruoja apie atitikimą nacionalistiniam naratyvui. Visa tai rodo, jog pilnai nepriartėjama prie Assmann nurodyto politinės atminties tipo, nes dalinai atsilaikoma prieš vieningos interpretacijos reikalavimą.

Tarptautinis baudžiamasis tribunolas buvusiai Jugoslavijai yra pažįstamas visiems tyrime dalyvavusiems asmenims, kurie ne tik yra informuoti apie su šia institucija susijusias technines detales, bet ir priskiria atitinkamas, jiems aktualias asociacijas. Kroatų jaunimas turi žinių apie Tribunolo inicijuotus baudžiamuosius procesus ir pateiktus kaltinimus, daugiausiai orientuojasi į garsiai nuskambėjusias arba patiems kroatams aktualias bylas. Požiūrio ir pasitikėjimo šia institucija aspektu respondentai pasiskirsto į tris panašaus dydžio grupes, atstovaudami neigiamą, teigiamą arba

„vidurio kelio“ poziciją. Savo ruožtu Tribunolo indėlio į susitaikymą su praeitimi vertinimas nebūtinai pilnai koreliuoja su išsakytomis nuostatomis apie tribunolo sprendimus – visi respondentai čia vieningai atmeta išimtinai pozityvų institucijos poveikį būtent susitaikymo regione klausimu. Nemaža kroatų jaunimo dalis naudoja argumentus, atitinkančius nacionalistinių naratyvų bruožus, kas rodytų, jog jų atmintis vis tik sunkiai atsilaiko prieš išorės spaudimą. Visgi, kritika institucijos vaidmeniui susitaikyme nebūtinai reiškia nacionalizmo apraiškas – dalies informantų nuomone, tai net nėra susiję su pačiu Tribunalu kaip tokiu, o veikiau su judėti pirmyn nepasiruošusia visuomene. Tokiu atveju ši institucija sulaukia stipraus pasipriešinimo, dėl kurio negali pozityviai paveikti būtent susitaikymo su praeitimi procesų.

Kroatų akademinis jaunimas informacijai gauti naudoja tiek vietinius šaltinius, tiek ir atlieka paiešką savarankiškai, taip įdėdami pastangų ištrūkti iš savotiško žinių „burbulo“. Labiausiai išsiskiria šeimos pasakojimų arba kaip tik jų nebuvimo pavyzdys, kuris minimas beveik visų respondentų. Mokyklose vykdytą švietimą kroatų jaunimas laiko nepakankamai informuojančiu apie Tribunalą, mažumai respondentų neužtenka net ir Tėvynės karo aptarimo. Pats istorijos mokymas vertinamas kritiškai, atsiremiant į šališkumo motyvus. Viešojoje erdvėje, informantų nuomone, karo tematika paliečiama dažnai, o apie Tribunolo veiklas kalbama gerokai rečiau. Politikai matomi kaip labiausiai išnaudojantys karą savo reikmėms, tai yra pritraukti atitinkamo tipo rinkėjų paramą. Dauguma nepritaria tam, kaip konflikto tematika pateikiama viešojoje erdvėje, tačiau išskiria savo akademinę patirtį kaip veiksnį, padedantį atsiriboti nuo populistinio diskurso. Tuo tarpu kroatų jaunimas ne itin susiduria su karo ir Tribunolo reprezentacijomis meno formose, išskiriama tik kino industrija arba muzika. Respondentai nepastebi, kad jų aplinkoje būtų daug diskusijų karo ir Tribunolo tematika, o universitete dauguma teigia turėję kokį nors sąlyčio tašką su Tėvynės karo aspektais. Iš šeimos ateinančios istorijos iškyla kaip veiksnys, potencialiai galintis paaiškinti kroatų jaunimo žinių lygių ir nuostatų skirtumą, taigi priartinantis respondentų atmintį prie Aleidos Assmann įvardinto socialinės atminties tipo. Kroatų akademinio jaunimo atmintis apie karą ir Tribunalą nėra vieninga ar homogeniška, dažnai paveikta ar suformuota artimųjų pasakojimų. Šiuo atveju atrodo, jog šeimos istorijos veikia kaip heterogenizuojanti savybė, nustatanti pradinę poziciją, nuo kurios atsispiriama.

Visa tai veda link svarbiausios išvados – kroatų akademinio jaunimo atmintis labiausiai atitinka socialinės, o ne politinės atminties tipą, nes jaunimo atmintis labiau veikiama šeimos bei artimųjų pasakojimų, o ne politikų bei žiniasklaidos formuojamų naratyvų. Taip gali būti todėl, kad kalbėta su Politikos mokslų fakulteto studentais, kurie kritiškesni, turi santykinai aukštą medijų raštingumo lygį, atsargiau vertina bandymus politizuoti atmintį, aiškiau „permato“ politines strategijas mobilizuoti rinkėjus. Veikiausiai, šiuo aspektu jie skiriasi nuo Serbijos studentų, kur nuoskauda, neteisybės jausmas, nacionalistiniai naratyvai dar stipresni, viešojoje erdvėje dar labiau kontroliuojama, o jaunimo

atmintis dar aktyviau „atakuojama” politikų. Siekiant pilnai tuo įsitikinti, reikėtų nuoseklaus papildomo lyginamojo tyrimo.

Atliktas tyrimas vertingas, nes pildo atminties (konkrečiai – antrosios kartos atminties) ir pereinamojo laikotarpio teisingumo studijų lauką, prisidedamas prie tvirtesnio dabartinio Tarptautinio baudžiamojo tribunolo buvusiai Jugoslavijai įvertinimo, šiuo atveju, iš antrosios kartos kroatų akademinio jaunimo perspektyvos. Katarina Ristić, Vladimir Petrović ir Anna Geis savo darbe apie serbų akademinio jaunimo tikslinę grupę įvardija paplitusius dezorientacijos simptomą ir neigimą, kurie šio darbo rėmuose kroatų tarpe nepasireiškė, kai tuo tarpu jaunimo atmintis demonstruoja tam tikrą atsilaikymą prieš nacionalistinę retoriką ir pozicijų homogenizaciją. Tokie nesutapimai reikalauja daugiau panašaus tipo tyrimų, kurie analizuotų jaunų individų žinias ir nuostatas šiais aktualiais regionui klausimais.

Galiausiai svarbu paminėti šio darbo metodologinius ribotumus – tyrimas paremtas tik penkiolika interviu su Zagrebo universiteto Politikos mokslų fakulteto studentais, todėl negali būti laikomas reprezentatyviu nei apskritai visiems fakultete studijuojantiems politikos mokslų studentams (kurių yra apie 900), nei Kroatijos akademiniam jaunimui. Dėl šios priežasties tyrimas yra veikiau pilotinio pobūdžio ir leidžia formuoti tik preliminaras išvadas apie vienos socialinės grupės (elitinio akademinio jaunimo) požiūrį į praėjusio amžiaus paskutinio dešimtmečio karus ir Tarptautinį baudžiamąjį tribunolą buvusiai Jugoslavijai. Svarbu ir prasminga toliau vykdyti panašius tyrimus, įtraukiant didesnę kiekį respondentų ir taip užtikrinant didesnę reprezentatyvumą.

Šaltinių ir literatūros sąrašas

1. „ICTY delivers ruling on two landmark cases before shutting its doors”, International Justice Resource Center, žiūrėta 2025 m. balandžio 23 d. <https://ijrcenter.org/2017/12/06/icty-delivers-ruling-on-two-landmark-cases-before-shutting-its-doors/>.
2. Assmann, Aleida, *Memory, Individual and Collective* (The Oxford Handbook of Contextual Political Analysis, Oxford: Oxford University Press, 2006).
3. Banjeglav, Tamara, „Conflicting memories, competing narratives and contested histories in Croatia’s post-war commemorative practices” *Politička misao* 49.05 (2012).
4. Banjeglav, Tamara, „Dealing with the past in post-war Croatia: Perceptions, problems, and perspectives,” kn. *Transitional justice and civil society in the Balkans*, ed. Olivera Simić ir Zala Volčič, (New York, NY: Springer New York, 2013).
5. Baser, Bahar, ir Mari Toivanen, „Inherited traumas in diaspora: postmemory, past-presencing and mobilisation of second-generation Kurds in Europe” *Ethnic and Racial Studies* 47.2 (2024).
6. Blanuša, Nebojša, ir Ana Ljubojević, „History and memory beyond classroom in Croatia” *Citizenship, Social and Economics Education* (2024).
7. Borger, Julian, „War crimes convictions of two Croatian generals overturned”, The Guardian, žiūrėta 2025 m. balandžio 25 d. <https://www.theguardian.com/world/2012/nov/16/war-crimes-convictions-croat-generals-overturned>.
8. Borger, Julian, ir Owen Bowcott, „Radovan Karadžić sentenced to 40 years for Srebrenica genocide”, The Guardian, žiūrėta 2025 m. balandžio 23 d. <https://www.theguardian.com/world/2016/mar/24/radovan-karadzic-criminally-responsible-for-genocide-at-srebrenica>.
9. Bowcott, Owen, „Bosnian Croat war criminal dies after taking poison in UN courtroom”, The Guardian, žiūrėta 2025 m. balandžio 25 d. <https://www.theguardian.com/law/2017/nov/29/un-war-crimes-defendant-claims-to-drink-poison-at-trial-in-hague-slobodan-praljajk>.
10. Clark, Janine Natalya, „The three Rs: retributive justice, restorative justice, and reconciliation” *Contemporary Justice Review* 11.4 (2008).
11. Clark, Janine Natalya, „Transitional justice, truth and reconciliation: An under-explored relationship” *International Criminal Law Review* 11.2 (2011).
12. Féron, Élise, „Memories of violence in the Rwandan diaspora: intergenerational transmission and conflict transportation” *Ethnic and Racial Studies* 47.2 (2024).

13. Fischer, Martina, „Political Context and Relevant Actors,” kn. *Dealing with the Past in the Western Balkans: Initiatives for Peace-building and Transitional Justice in Bosnia-Herzegovina, Serbia and Croatia*, sud., Martina Fischer ir Ljubinka Petrović-Ziemer, ((Berlin: Berghof Foundation, 2013).
14. Ford, Stuart, „Complexity and Efficiency at International Criminal Courts“ *Emory International Law Review* 29 (2014).
15. Grebo, Lamija, „Hague Court Sends Serbian Radicals’ Case to Belgrade for Trial”, *Balkan Insight*, žiūrėta 2025 m. balandžio 25 d. <https://balkaninsight.com/2024/03/04/hague-court-sends-serbian-radicals-case-to-belgrade-for-trial/>.
16. Hirsch, Marianne, *The Generation of Postmemory: Writing and Visual Culture After the Holocaust* (Columbia University Press, 2012).
17. Jović, Dejan, „The War That Is Not Allowed to Be Forgotten: Nationalist Discourse on the „Homeland War” (1991-1995) in Contemporary Croatia” *Südosteuropa Mitteilungen* 03 (2012).
18. Koren, Snježana, „Twentieth-century wars in history teaching and public memory of present-day Croatia” *Studi sulla Formazione/Open Journal of Education* 18.2 (2015).
19. Lev-Wiesel, Rachel, „Intergenerational transmission of trauma across three generations: A preliminary study” *Qualitative Social Work* 6.1 (2007).
20. Marić, Dea, „The homeland war in Croatian history education: Between „real truth” and innovative history teaching,” kn. *History can bite: History education in divided and postwar societies*, ed. Denise Bontrovato, Karina V. Korostelina ir Martina Schulze (Göttingen: V&R unipress GmbH, 2016).
21. Mihajlovic Trbovc, Jovana, ir Vladimir Petrovic, „The Impact of the ICTY on Democratization in the Yugoslav Successor States,” kn. *Building Democracy in the Yugoslav Successor States: Accomplishments, Setbacks, and Challenges since 1990*, ed. Sabrina P. Ramet, Christine M. Hassenstab ir Ola Listhaug (Cambridge: Cambridge University Press, 2017).
22. Noy, Chaim, „Sampling knowledge: The hermeneutics of snowball sampling in qualitative research” *International Journal of social research methodology* 11, No. 4 (2008).
23. Orentlicher, Diane, „Memories of Judgment: Constructing the ICTY’s Legacies” *Washington University Global Studies Law Review*, vol. 19, no. 3 (2020).
24. Osiel, Mark, *Mass Atrocity, Collective Memory, and the Law* (Routledge, 2017).
25. Petrović-Ziemer, Ljubinka, „Analysis of Interviews with CSOs: Peace and Human Rights Activists, Journalists, War Veterans’ Unions, and Victims’ Organisations,” kn. *Dealing with the Past in the Western Balkans: Initiatives for Peace-building and Transitional Justice in*

- Bosnia-Herzegovina, Serbia and Croatia*, sud., Martina Fischer ir Ljubinka Petrović-Ziemer, ((Berlin: Berghof Foundation, 2013).
26. Petrović-Ziemer, Ljubinka, „Analysis of Interviews with TJ Institutions: ICTY, Domestic Judiciary and Commissions for Missing Persons,” kn. *Dealing with the Past in the Western Balkans: Initiatives for Peace-building and Transitional Justice in Bosnia-Herzegovina, Serbia and Croatia*, sud., Martina Fischer ir Ljubinka Petrović-Ziemer, ((Berlin: Berghof Foundation, 2013).
 27. Radovic, Borislav, „Yugoslav wars 1991-1999 and some of their social consequences,” kn. *Torture in war: Consequences and rehabilitation of victims: Yugoslav experience*, sud., Željko Špirić, Goran Knežević, Vladimir Jović ir Goran Opacic (IAN - International Aid Network, 2004): 39-45.
 28. Ristić, Katarina, *Imaginary Trials, War Crime Trials and Memory in former Yugoslavia* (Leipzig: Leipziger Universitätsverlag, 2014).
 29. Ristić, Katarina, Vladimir Petrović ir Anna Geis, „Caught between The Hague and Brussels: Millennials in Serbia on ICTY War Crime Trials” *zeitgeschichte* 1.44 (2017).
 30. Robins, Simon, „Failing Victims? The Limits of Transitional Justice in Addressing the Needs of Victims of Violations“ *Human Rights and International Legal Discourse* 11 (2017).
 31. Saxon, Dan, „Exporting justice: Perceptions of the ICTY Among the Serbian, Croatian, and Muslim communities in the former Yugoslavia” *Journal of Human Rights* 4.4 (2005).
 32. Schuman, Howard, ir Jacqueline Scott, „Generations and Collective Memories” *American Sociological Review* 54 (3/1989).
 33. Sokolić, Ivor, *International courts and mass atrocity: Narratives of war and justice in Croatia (Memory Politics and Transitional Justice)* (Palgrave Macmillan, 2019).
 34. Stojanovic, Milica, „Serbian Municipality Supports War Criminal’s PR Event”, *Balkan Insight*, žiūrėta 2025 m. balandžio 25 d. <https://balkaninsight.com/2021/09/08/serbian-municipality-supports-war-criminals-pr-event/>.
 35. Strupinskienė, Lina ir Indrė Jankauskaitė-Činčė, „Nuteistųjų už tarptautinius nusikaltimus reabilitacija–mitas ar tikrovė? Tarptautinio baudžiamojo tribunolo buvusiai Jugoslavijai atvejo studija” *Politologija* 108.4 (2022).
 36. Strupinskienė, Lina ir Simona Vaškevičiūtė, „What Happened to Transitional Justice in Croatia after the EU Accession?” *Politologija* 101.1 (2021).
 37. Strupinskienė, Lina, „Pereinamojo laikotarpio teisingumo studijos: ištakos ir raida“ *Politologija* 4 (68) (2012).
 38. Subotic, Jelena, „Remembrance, public narratives, and obstacles to justice in the Western Balkans” *Studies in Social Justice* 7.2 (2013).

39. United Nations International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, „About the ICTY“, United Nations International Residual Mechanism for Criminal Tribunals, žiūrėta 2025 m. sausio 11 d. <https://www.icty.org/en/about>.
40. Verovšek, Peter J., „Collective memory, politics, and the influence of the past: the politics of memory as a research paradigm“ *Politics, Groups, and Identities* 4.3 (2016).
41. Wasiak, Katarzyna, „Between Trauma and Nostalgia: Second Generation Memory of the War in Bosnia and Herzegovina“ *Historia i Polityka* 53.46 (2023).
42. Zelizer, Barbie, „Reading the past against the grain: The shape of memory studies“ *Critical studies in mass communication* 12 (1995).

Priedas Nr. 1

Atsižvelgiant į tai, kad interviu metu respondentai minėjo savo ir savo artimos aplinkos asmenines detales, vardus ir įvykius, interviu transkripcijų ištraukos čia nepateikiamos, taip saugant jautrią respondentų pateiktą informaciją. Interviu medžiagą galima gauti susisiekus su šio darbo autore el.paštu: indre.stasiunaityte@gmail.com

Interviu klausimynas ir gairės

- 1) Ar girdėjote, kas yra Tarptautinis baudžiamasis tribunolas buvusiai Jugoslavijai ir baudžiamasis nusikaltėlių persekiojimas dėl karo nusikaltimų? Ką apie tai girdėjote, ką žinote?
- 2) Ar žinote, kas buvo pagrindiniai veikėjai, kalti ir atsakingi dėl karų? Ką apie tai žinote?
- 3) Kiek žinote apie tai, ką tribunolui pavyko įrodyti? Gal prisimenate konkrečių pavyzdžių?
- 4) Iš kokių šaltinių gaunate informaciją apie vykusius karus ir Tribunolo veiklą? Ką jums dėstė mokykloje?
- 5) Ar daug ir dažnai apie tai kalbama viešojoje erdvėje (žiniasklaidoje, viešose diskusijose)? Kokie pagrindiniai formatai, kas juose dalyvauja ir ką kalba? Ar tai įtikina, ar pritariate tam? Kaip šia tema pasisako politikai?
- 6) Ar šios temos (karai, tribunolo veikimas) reprezentuojamos mene, kine? Ką tiksliai atsimenate?
- 7) Koks jūsų požiūris į šią instituciją (tribunolą)? Ar tikite jos priimtais sprendimais? Ar manote, kad jie teisingi, ar visgi, jūsų požiūriu, nėra teisingi?
- 8) Kaip vertinate tribunolo indėlį į susitaikymo su praeitimi procesą?
- 9) Ar jūsų aplinkoje, šeimoje, draugų rate yra debatų karų ir tribunolo veikimo tema? Ar kyla kokie nors nesutarimai, konfliktai dėl skirtingų pozicijų? Ar ši tema paliečiama universitete paskaitų metu? Ar egzistuoja nesutampančios perspektyvos tarp studentų ir universiteto profesorių? Jei taip, pateikite pavyzdį tokio nuomonių išsiskyrimo.
- 10) Gal pabaigai norite dar kažką pasakyti, pridėti, pakomentuoti, ko aš nepaklausiau ar apie ką neužsiminiau?

DI naudojimo deklaracija

Vardas, pavardė: Indrė Stasiūnaitė

Studento pažymėjimo numeris: 2315594

Prašome pažymėti „x“ taikytiniems punktams:

☐ Aš **nenaudojau** dirbtinio intelekto įrankių pateikiamame darbe.

☒ Aš **naudojau** vieną ar kelis dirbtinio intelekto įrankius pateikiamame darbe.

Jei taip, kokius? ChatGPT, deepL.

Dirbtinio intelekto įrankius naudoju kritiškai, kaip pagalbinę priemonę. Prisiimu visą atsakomybę už darbe pateiktą informaciją, argumentus ir galutinius darbo rezultatus.

(Parašas)

.....

Prašome pažymėti „x“ taikytiniems punktams bei paaiškinti, kaip naudojote dirbtinį intelektą:

Aš naudoju dirbtinio intelekto įrankius šiam/-iems tikslui/-ams:

1. ☐ **Idėjų generavimui** (pavyzdžiui: argumentų ar kontra-argumentų generavimui, struktūros plano sudarymui, galimų tyrimo klausimų generavimui)

Paiškindite:

2. ☒ **Informacijos paieškai** (pavyzdžiui: papildomos literatūros ar kontekstinės informacijos paieškai)

Paiškindite: Papildomos literatūros (mokslinio straipsnio) paieškai.

3. ☒ **Kaip rašymo asistentą** (pavyzdžiui: gramatinių ar stiliaus klaidų taisymui, vertimui, pastraipų perstruktūravimui ir pan.)

Paiškindite: Vertimui(deepLprograma).

4. ☐ **Vizualinės medžiagos kūrimui** (pavyzdžiui: naujo paveikslėlio, žemėlapių sukūrimui ar redagavimui)

Paaiškinkite:

5. ☐ **Kaip mokymosi pagalbininką** (pavyzdžiui: papildomam medžiagos paaiškinimui paprastesne kalba, sąvokų ar teorinių koncepcijų palyginimui, žinių patikrinimo užduočių generavimui ir pan.)

Paaiškinkite:

6. ☐ **Duomenų analizei** (pavyzdžiui: skaičiavimui, kodavimui, kokybinių ar kiekybinių duomenų vizualizacijai, lentelės ar grafiko sukūrimui)

Paaiškinkite:

7. ☐ **Efektyvumo didinimui** (pavyzdžiui: tekstų santraukų kūrimui, išnašų formatavimui ir pan.)

Paaiškinkite:

8. ☐ **Kitu būdu.**

Paaiškinkite:

9. **Kokių žingsnių ėmėtės siekdami sumažinti dirbtinio intelekto daromų klaidų ar neatsakingo naudojimo tikimybę?**

Paaiškinkite: Paprašiau, kad nurodytų tikslų autorių ir straipsnio pavadinimą, tada jį suradau per Google Scholar.

Summary

War Memory in Croatia: Youth Attitudes Towards the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia

In contrast to the generation that was in direct contact and shared life experiences, Croatian youth, who are no longer children, have no memory of the war itself. It is often argued in the academic literature that it is the memory of the second generation that is more easily influenced, altered, homogenised and subject to social and political influence, as opposed to the personal memories of individuals. There is very little research on the memory of Croatian youth, so it remains unclear what Croatian youth really think about these issues. Academic youth – students of the Faculty of Political Science at the University of Zagreb – is a more educated group, theoretically more sophisticated, with a need to be interested, and therefore potentially reacting accordingly to war crimes, the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, the prosecution and ongoing trials of perpetrators, and the exposure of war criminals in the public space, and more openly accepting the ‘truth’ and the historical narrative produced by this institution. The analysis of this group helps to understand how the memory of academic youth in relation to the war and the ICTY behaves under the constant influence of nationalist rhetoric – whether it resists or surrenders.

Meanwhile, the aim of this study is to determine the perception of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia among Croatian academic youth. The objectives of this research: 1) to define the concepts of collective memory and second-generation memory that are relevant for the study, and to identify how postmemory is formed; 2) to formulate a questionnaire based on the article „Caught between The Hague and Brussels: Millennials in Serbia on ICTY War Crime Trials” by Katarina Ristić et al., and on the theoretical assumptions of social and political memory and postmemory; 3) to conduct interviews with students from the Faculty of Political Science at the University of Zagreb and analyse the interviews; 4) to find out the perception of the academic youth on the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia.

On the basis of the types of social and political memory described by Aleida Assmann, extending this with Marianne Hirsch's concept of postmemory and the theoretical assumptions of other authors, and complementing this with the work of scholars researching Croatian public memory of the wars of the 1990s and attitudes towards the Tribunal, insights into the dominant nationalist narratives, fifteen interviews with Croatian academic youth studying at the Faculty of Political Science at the University of Zagreb were analysed using content analysis to reach the study's objective and to draw the following conclusions. Many of the young people are critical of the involvement of all sides in the Balkan wars of the 1990s, referring not only to the responsibility of the Serbs, but also,

for example, to the Croatian hostility and inadequate reaction towards the Croatian Serbs, and to the responsibility of the Croats in the Bosnian war, etc. The nationalist narrative focused on the Patriotic War partly carries over into the discourse of young people, but it does not fully dominate the answers and is mainly emphasised in the reference to Serbian aggression. In contrast, the negative Croatian involvement in Bosnia is not mentioned by the majority, suggesting a fit with the nationalist narrative. All of this suggests that the type of political memory identified by Assmann is not fully approached, as it partially defies the requirement of a unified interpretation. Croatian youth have knowledge of the criminal proceedings initiated by the Tribunal and the charges brought against them, and focus mainly on high-profile cases or cases of interest to Croats themselves. In terms of attitudes and confidence in the institution, respondents are divided into three groups of similar size, representing a negative, positive or “middle of the road” position. All respondents are unanimous in rejecting the institution's exclusively positive impact on the issue of coming to terms with the past. The memory of Croatian academic youth is most in line with the type of social memory rather than political memory, as young people's memory is influenced more by the stories of family and relatives than by the narratives shaped by politicians and the media. This may be because the political science students interviewed are more critical, have a relatively high level of media literacy, are more cautious about attempts to politicise memory, and have a clearer ‘view’ of political strategies to mobilise voters. Probably, in this respect, they differ from Serbian students, where resentment, feelings of injustice and nationalistic narratives are even stronger, public space is even more controlled, and young people's memory is even more actively „attacked” by politicians.